

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ**

**СУЧАСНА НАРОДНА САТИРИКО-ГУМОРИСТИЧНА ПРОЗА
(АНЕКДОТ) ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ В ЗЗСО**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 602 групи

Хохол Аліна Сергіївна

Керівник: кандидат філологічних наук,

доцент **Костик В. В.**

До захисту допущено

На засіданні кафедри

Протокол №__ від _____

Зав. кафедрою _____ доц. Мальцев В. С.

Чернівці – 2023

Анотація

Хохол А. С. Сучасна народна сатирико-гумористична проза (анекдот) та її вивчення в ЗЗСО. Спеціальність 014 «Середня освіта (українська мова та література)». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Місто Чернівці, 2023 рік.

У роботі зібрано матеріали усної оповідної гумористично-сатиричної народної прози: сучасні та старовинні анекдоти. Проаналізовано історію збирання, видання та вивчення (виокремлення жанру із масиву вітчизняної оповідної прози). Прослідковано головні аспекти сучасного побутування цього жанру та поповнення арсеналом нових текстів. Розглянуто особливості творення та функціональне навантаження народного гумору. Систематизовано різноманітні наукові трактування щодо сучасного народного гумору, його мінливих форм та засобів, і з урахуванням політично-соціальних обставини доби. Закцентовано увагу на культурних особливостях традиційного і сучасного українського анекдоту.

Ключові слова: анекдот, «фацеція», текст, сатирико-гумористична проза, народний гумор, сучасна народна творчість.

Summary

Khokhol A. S. Modern folk satirical and humorous prose (joke) and its study in ZZSO. Specialty 014 "Secondary education (Ukrainian language and literature)". Chernivtsi National University named after Yury Fedkovich. The city of Chernivtsi, 2023.

The work collects materials of oral narrative humorous and satirical folk prose: modern and ancient anecdotes. The history of collection, publication and study (identification of the genre from the array of domestic narrative prose) is

analyzed. The main aspects of the modern revival of this genre and replenishment of the arsenal of new texts have been studied. The peculiarities of the creation and functional load of folk humor are considered. Systematized various scientific interpretations of modern folk humor, its changing forms and means, and taking into account the political and social conditions of the time. Attention is focused on the cultural features of traditional and modern Ukrainian anecdotes.

Key words: anecdote, "facetion", text, satirical-humorous prose, folk humor, modern folk creativity.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ А. С. Хохол
(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. З ІСТОРІЇ ЗБИРАННЯ І ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ АНЕКДОТІВ.....	9
1.1. Історія записування народних анекдотів.....	9
1.2. Публікація (видання) і вивчення народної сатирико-гумористичної прози.....	28
1.3. Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНЕ ПОБУТУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АНЕКДОТІВ.....	34
2.1. Особливості творення і побутування «влучних» народних гумористичних оповідей.....	34
2.2. Функціональне навантаження народного гумору.....	40
2.3. Висновки до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ВИХОВНИЙ ЗАХІД НА ТЕМУ: «СМІЄМОСЬ, ОТЖЕ НЕ ЗДАЄМОСЬ: РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І УКРАЇНСЬКИЙ АНЕКДОТ».....	57
3.1. Висновки до третього розділу.....	72
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78

ВСТУП

У нашому суспільстві анекдоти – один із найпопулярніших видів розповідей, які відомі у всіх шарах і середовищах. Анекдоти – це короткі, зазвичай одноразові оповіді, що мають гумористичний або сатиричний відтінок та несподівану розв’язку. Основні риси цього жанру – зрозуміла короткість, пов’язаність з реальними ситуаціями, суспільно-політичними подіями та відомими особами. Анекдоти створюють сміховий ефект і є одним з найрозповсюдженіших форм народної творчості.

Анекдот вже давно закріпився в суспільному середовищі. Зараз, мабуть, жодна газета, жодний журнал чи жодний Інтернет-сайт не може обійтися без розміщення на своїх сторінках хоча б декількох анекдотів.

Тема, якій присвячена робота, є **актуальною**, адже сучасний світ вимагає нових підходів до освіти та культурного розвитку. Сатирична та гумористична проза, зокрема анекдоти, виступають важливим елементом культурного доробку суспільства. Вивчення та розуміння цих жанрів стає не лише способом розваги, але й чинником формування критичного мислення, соціального розуміння та мовної культури. Глибоке та докладне вивчення анекдоту як жанру є критичним для розкриття та розуміння ключових стереотипів української ментальності та способу життя. Гумор стоїть на передньому плані як одна з найвизначніших рис національного характеру, оскільки «українська душа» виявляє величезну життєрадісність і здатність до насолоди життям, зосереджуючись на сучасних реаліях, а не аскетичних ідеалах. Анекдот, як природний вираз етнічної та національної спадщини, несе у собі та спонтанно відображає традиційні уявлення народу про «добро» та «зло».

Мета дослідження:

- Зібрати тексти усних і опублікованих анекдотів;
- Опрацювати наукову літературу про історію збирання і вивчення фольклорних сатирико-гумористичних жанрів;
- Здійснити систематизацію зібраних матеріалів;
- Визначити особливості їх сучасного побутування і функціонування.

Об'єктом дослідження є сучасна народна сатирико-гумористична проза, зокрема анекдот як її невід'ємна складова, що проникає у культурний контекст українського суспільства. У цьому дослідженні українського анекдоту розглянуто також військовий гумор, яким послуговуються українці в наш час, адже це насправді є потужним інструментом для подолання стресу. Ця «зброя» діє як своєрідний щит для нашої психіки, захищаючи її від негативних впливів серед страхіть війни і складних життєвих обставин.

Предметом дослідження є історія збирання та вивчення анекдоту, механізми його публікації у літературі, особливості його сучасного побутування та функціонування, процес творення, а також вивчення ролі анекдотів у житті суспільства.

Новизна роботи полягає в тому, що вперше розглядаються тексти українських народних анекдотів крізь призму загарбницької російсько-української війни.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вивчення сучасної народної сатирико-гумористичної прози допомагає глибше розуміти культурні, мовні, соціальні та психологічні аспекти суспільства, а також сприяє розвитку мовних навичок.

Ця робота також спрямована на розкриття важливості вивчення сатиричної прози та анекдотів у контексті загальної середньої освіти, їхнього впливу на формування культурного багатства та соціальних умінь учнів.

Практичне значення полягає у вивченні сучасної народної сатирико-гумористичної прози, що не лише сприяє розвитку культурних та мовних компетенцій, а й сприяє психологічному здоров'ю та розумінню соціальних контекстів. Розуміння гумору та сатири в культурі допомагає у формуванні культурної свідомості та розширенні кругозору. Це сприяє взаєморозумінню між представниками різних культур. Вивчення анекдотів сприяє розвитку мовних навичок, особливо у використанні виразів, метафор та іронії, що сприяє більш ефективному використанню мови. Аналіз гумористичних творів надає можливість критично осмислити певні суспільні аспекти або проблеми, оцінювати їх через призму сатири та гумору. Гумор може стати засобом соціальної адаптації, допомагаючи людям легше впізнавати соціальні норми та вирішувати конфлікти через гумористичний підхід. Гумор викликає позитивні емоції, полегшує стрес і покращує настрій, що впливає на загальний стан психічного здоров'я.

Практичне значення роботи виявляється у визначенні методик використання анекдотів у навчальному процесі, сприянні розвитку мовленнєвих та аналітичних здібностей учнів, а також у підвищенні їхньої культурної компетентності та розуміння суспільства через призму гумору та сатири.

Загалом, дослідження українського анекдоту є важливим та цікавим, адже наша нація творча, креативна, незламна, сильна духом, має свою культуру, звичаї, фольклор, що творився віками і продовжує процвітати.

РОЗДІЛ 1. З ІСТОРІЇ ЗБИРАННЯ І ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ АНЕКДОТІВ

1.1. Історія записування народних анекдотів.

Більше як століття тому, Іван Франко класифікував анекдот, як специфічний жанр «дрібної» прози, якому властива гумористичність. Анекдоти не сприймалися тоді серйозно. 1899 року Володимир Гнатюк видав збірник «Галицько-руські анекдоти», який був сприйнятий позитивно в науці. Дане явище визнано новаторським в фольклорі європейських країн. У процесі творення анекдоту значну роль відіграла тогочасна політика. За радянських часів вся творчість та діяльність народу мала бути легальною, строго перевірялась, була наскрізь заідеологізованою. Тому творчість цього періоду була заштампованою і не виражала повною мірою людські інтереси та думки. Та опонентами цього режиму стали словесні маленькі твори: прислів'я, короткі усні оповідання, спогади-меморіали, коломийки, короткі пісеньки-приспівки. Ці малі форми були зручні для реагування на щоденні події і запити дня; для комунікацій, в єдино можливих формах в умовах тоталітаризму.

Анекдот як жанр цікавий своїми мотивами, образами, темами та сюжетами, а також характером написання та способами вираження дійсності в тексті та побудовою самого тексту. У роботі досліджується та проводиться аналіз минулого і сучасного. Народний анекдот – це живий, динамічний та надзвичайно важливий жанр фольклору. Вражає його здібність проявлятися різносторонньо та вразливо гармонійно поєднуватись із колективною свідомістю, баченнями, настроями, переживаннями.

Термін «анекдот» вперше увійшов до наукового вжитку у XIX столітті, але його використання у письмовій творчості було попереднім. Він походить від грецького слова, що має значення «неопублікований». Спочатку це слово

використовувалось для описування цікавих та забавних випадків з життя, які мали певне значення, але не були загально відомі.

Історія «українського анекдоту» не має чіткого початку: від гумору у повсякденному житті до перших писемних згадок цього жанру близько 3900-3600 рр. до н. е. У Шумерії, єгипетській культурі, і навіть у стародавніх греків та римлян вже тоді виявлялися жартівливі записи. Сам термін «анекдот» прибув з грецької мови, але його сучасне значення формувалося з плином часу. Це слово означало «що не підлягає розголосу» в давньогрецькому перекладі, тоді як у древніх часах його сприймали як чутки або плітки. Найбільш ранні збірки анекдотів з'явилися в V столітті, належать вони філологу Гієроклу з Александрії.

Люди завжди любили веселитися. Навіть Байда (як свідчить легенда) жартував, коли був підвішений на гаку за ребро. А це відбувалося у XVI столітті, часі, коли з'явилося «Пересопницьке Євангеліє» і утверджувалася українська мова як національна. Наприклад, твір І. Котляревського «Енеїда» став відображенням цього періоду.

Важливою особливістю старовинних анекдотів є їх виховний компонент, який несе у собі певні моральні відтінки. Проте, з часом це втратило свою актуальність, а головним у них став сам гумор. До XIX століття в Російській імперії під «анекдотом» розуміли гостросюжетні гумористичні історії, де головний герой приховував свою розумність під маскою простака чи дурника.

У радянські часи анекдот як жанр був заборонений. Про нього краще було взагалі мовчати, оскільки за його розповсюдження можна було навіть потрапити до в'язниці. Тому українські дослідники майже не займалися збиранням чи аналізом анекдотів в ті часи. Але на Заході ця тема привертала увагу вчених, особливо антирадянський аспект анекдоту. Український

фольклор отримав деякі дослідження вже у XX столітті, однак вони були фрагментарними та обмеженими за своїм змістом.

Тільки у 2008 році професор Р. Кирчів написав перше спеціальне дослідження «Етюди до студій над українським народним анекдотом» [22] українського народного анекдоту, яке стало першою монографією з цієї теми в українському фольклорі.

Згідно з енциклопедією 1835 року, «анекдот» визначався як «...коротка історія про подію, яка вражає своєю незвичайністю, новизною або несподіваністю». Основними рисами анекдоту є його легкість сприйняття, лаконічність і абсолютно неочікувана гумористична розв'язка. Цікаво, що сучасні анекдоти часто є продуктом уяви, а будь-яка схожість до реальних подій – це лише випадковість.

З часом анекдоти, втрачаючи одне правило за іншим, вирости у різноманіття жанрів та тематик, від побутових до політичних чи історичних. Усе ж, анекдот залишається невід'ємною складовою культури будь-якого народу.

Вперше анекдот увійшов у твір візантійського дослідника історії VI століття, Прокопія Кесарійського «Таємна історія», де він розповідав про різні події при дворі імператора Юстиніана. Зазвичай анекдоти короткі за обсягом, але іноді можуть бути й обширні.

У минулому анекдоти описували життя історичних осіб та цікаві ситуації, які були веселими та дивними, але не підлягали публікації. Проте з часом літературні жарти стали більше відображати буденне життя людей. Анекдоти стали зустрічатися в побутових казках та гумористичних оповіданнях.

Українська література вже здавна мала гумористичний стиль. Так, твори XVII-XVIII століть, як «Енеїда» Котляревського та творчість мандрівних дяків, є яскравими прикладами. В подальшому окремі анекдоти рідко зустрічалися, зате писали оповідання, новели гумористичного та сатиричного характеру. Ці твори мали глибокі зв'язки з фольклорними матеріалами та народними творчими досягненнями, що стали джерелом для подальшого розвитку цього жанру.

С. Руданський зробив у цьому плані значний внесок у літературу. Його «Співомовки» [28] увібрали в себе народні мотиви, образи, традиції та побутові реалії життя. Також до фольклорної гумористики звертались П. Куліш, О. Маковей, Остап Вишня, О. Кониський, Лесь Мартинович, І. Нечуй-Левицький, І. Франко, Б. Грінченко, С. Васильченко та інші, включаючи сучасних письменників-гумористів.

Літературні анекдоти з часом втрачали свою історичну прив'язку та ставали оповіданнями про події та людей загалом. Такий жанр наближався до смішного трактування побутової тематики в народних оповіданнях та казках. Автори літературних анекдотів часто використовували фольклорні джерела для сюжетів та образів.

Григорій Квітка-Основ'яненко став першим українським письменником, який використовував термін «анекдот» для опису гумористичних народних оповідей.

Звернення до народної гумористики в українській літературі було й раніше популярним. Наприклад, драматичні інтермедії XVII-XVIII століть, творчість мандрівних дяків та перероблена «Енеїда» І. Котляревського частково ґрунтувалися на народно-гумористичних джерелах. Однак публікація Г. Квітки-Основ'яненка є важливим етапом у розвитку цього жанру в українській літературі.

У подальшій українській літературі термін «анекдот» став рідкісним, але жанр літературного анекдоту розкривався переважно у формах гумористичних чи сатиричних оповідань та новел.

Григорій Квітка-Основ'яненко називав свої гуморески «повістями» або «побреженьками», а Євген Гребінка іноді використовував терміни «биль» чи «бувальщина» для опису своїх гумористичних оповідань, хоча його розповідь з назвою «Анекдот» фактично містила в собі смішну сюжетну історію про зустріч міщанина із страшним розбійником у лісі.

Фольклорні анекдоти відрізняються від літературних у багатьох аспектах, зокрема в структурі та сюжеті. Це фактично дві різні інтерпретації анекдотів, хоча мають деякі схожі риси, такі як характер гумору та його зв'язок із фольклором.

Українська гумористична література нерідко спирається на народні сюжети, що відіграли ключову роль у розвитку цього жанру. Багато письменників, від О. Стороженка до сучасних авторів, використовують фольклор як базу для своїх гумористичних оповідань.

Найбільш яскравим прикладом літературної трансформації української народної гумористики, зокрема анекдотів, є «Співомовки» С. Руданського [28].

Форма народного творчості, яку пізніше визнали фольклорним або усним анекдотом у наукових дослідженнях, мала глибокі коріння в українській культурі. Навіть якщо немає давніх писемних джерел цього жанру, його відбиття простежується від найдавніших записів Русі-України. Наприклад, анекдотичний мотив лежить в основі переказу про Білгородський кисіль з найдавнішого Київсько-руського літопису «Повісті минулих літ». Через дотепне використання цього традиційного напою, місто Білгород

врятувалося від облоги печенігів. Українські автори XVII-XVIII століть також використовували анекдотичні сюжети з фольклорної традиції, як підтверджує наукова література.

Ключові структурні елементи анекдоту відображають сміхову культуру українців у різних формах: в гумористичних народних піснях, побутових казках, усних оповіданнях та навіть у прислів'ях та примовках, які можуть мати своє коріння у повних анекдотичних сюжетах. Ці елементи мають важливий вплив на смислове наповнення цих висловів. Наприклад, О.Стороженко реконструював сюжет, пов'язаний з приповідкою «Не впусти рака з рота», показуючи генетичні зв'язки між ними:

«Летіла ворона понад морем: дивиться – лізе рак. Вона хап його та й понесла через лиман у ліс, щоб сівши де-небудь на гіллі, гарненько поснідать. Бачить рак, що приходить ся пропасти, та й каже вороні:

Ей вороно, вороно, знав я твого батька і твою матір: славні люди були!

Угу, – гутнить ворона, а рака кріпкенько держить.

І братів, і сестер твоїх знав, – коже рак, – що за добрі люди!

Угу, – гутнить ворона, а рака кріпкенько держить.

Та вже хоч вони і гарні люди – коже рак – а тобі не рівня. Мені здається, що й на світі нема розумнішого над тебе.

Еге! – крякнула ворона на весь рот то й упустила рака в море.

От тим-то, як кого одурять похвальбою або лестивою річчю, то люди кажуть: «Упустив рака з рота». А як кого остерігають, то кажуть: «Гляди! Не впусти рака з рота» [31, с. 29].

Часто можна побачити, як сюжети української народної гумористики знаходили відображення у формулах паремій і у побутовому мовленні. Дослідники, зокрема М. Номис та І. Франко, звертали увагу на цей феномен у своїх працях. Усно передавані твори, схожі на анекдоти, отримували власні назви, такі як «усмішка», «жарт», «билиця», що відображали їхню гумористичну спрямованість.

Ці жанрові різновиди гумористики мали спільний елемент у смішному ефекті, хоча не завжди відповідали усім характеристикам анекдоту, таким як короткість тексту чи однопізодичність сюжету. Є дослідники, які вважають, що властива анекдоту специфічна побудова та точка комічної розв'язки зазвичай відсутні в цих творах.

Українські народні гуморески, хоча і подібні до анекдотів, часто містять ситуативний або мовленнєвий контекст, що є обов'язковим для розуміння гумористичного ефекту. Однак народна сміхова культура виявляється більш різноманітною і широкою, ніж просто фольклорний анекдот.

Не випадково, що термін «анекдот» увійшов до української фольклористики лише наприкінці ХХ століття. Трохи раніше він з'явився у польській та чеській фольклористиці. Ймовірно, це сталося завдяки активного перетину літературного (міського) анекдоту з усною народною гумористикою. Вже у ХХ столітті це слово з'явилося в народному словнику, відображаючи вплив літературного анекдоту на народну мову та мовно-побутові практики міського та інтелігентського оточення.

У ХХ столітті також спостерігаються цікаві трансформаційні зміни в українському народному анекдоті, включаючи тематику, сюжети, генетичний контекст, жанрову структуру та специфіку творення, функціональне використання.

Ці аспекти, серед інших, є ключовими для проведення дослідження. Окрім цього, варто розглянути історію збирання, публікації та дослідження українських анекдотів, їхніх етнокультурних коренів та творчого середовища як вступ до подальшого вивчення.

На початку XIX століття українська фольклористика активно вивчала народні пісні, але вже тоді була виявлена певна увага до народних оповідань. Наприклад, Яків Головацький згадував про спільні зусилля групи друзів, які вирішили досліджувати народну творчість, збирати пісні, приказки та оповідання з уст народу.

Тодішні збирачі, зокрема група Маркіяна Шашкевича («Руська Трійця»), звертали увагу на твори усної народної творчості, у тому числі анекдотичного характеру, як свідчать збережені матеріали та публікації. Наприклад, збірка казок Маркела Кульчицького, записаних на початку XIX століття, містила анекдотичні сюжети [15].

У другій половині XIX століття цікавість до українського гумористичного фольклору значно зросла. Багато з цього матеріалу було опубліковано в періодиці та виданнях того часу.

Також у цей період в українській фольклористиці зустрічалися згадки про анекдоти, як, наприклад, у праці польського письменника Антоні Марцінковського. Його цикл українських народних анекдотів містив термін «dykleryiki», що був польським синонімом для «анекдотів». Однак самі тексти, перекладені чи переповідані, втрачали деяку анекдотичну специфіку, набуваючи форми гумористичних оповідань.

Українські видання рідко використовували назву «анекдоти», хоча твори цього жанру друкувалися у періодиці, календарях, літературних збірниках. Зазвичай їх розміщували під заголовками «Небилиці»,

«Придабашки», «Забавне», «Смішне» або в рубриках «Для забави», «З народних уст» і тому подібне. Наприклад, в «Українській азбуці» М. Гацука (М., 1861) був анекдот, що послужив основою відомої співомовки С. Руданського «Добре торгувалось».

Чимало українських народних анекдотів було включено до збірника Івана Рудченка «Народные южнорусские сказки» (Київ, 1869), але вони не виділялися як окремий жанр, а були представлені разом з побутовими казками. Зазначений збірник відіграв важливу роль у вивченні української народної творчості на початку другої половини XIX століття, отримавши фінансову підтримку Російського географічного товариства та південно-західного відділу цього товариства.

У програмних матеріалах для збору етнографічного та фольклорного матеріалу не згадувалася анекдотична народна творчість. Навіть у передмовах до видань, наприклад, до «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край» (СПб., 1872), які вважалися важливим збірником для публікації текстів з українського фольклору та етнографії, не було згадки про анекдоти.

Також, у вступних заувагах М. Драгоманова до збірника «Малороссийские народные предания и рассказы» (Київ, 1876), де він розглядає українську народну словесність за прийнятою програмою Південно-Західним відділом, не знайдено висловлення про анекдот. Однак в самому збірнику, який систематично об'єднав тексти в тематичному порядку, виявлені окремі анекдотичні твори. Упорядник їх ймовірно сприймає в контексті «гумористичних оповідань», які, хоч і мають свої місцеві особливості, суттєво представляють переробку «чужих зразків».

Це свідчить, що навіть у середині XIX століття народний анекдот ще не був розглянутий українською фольклористикою як окремий вид усної

словесності. У 1876 році був виданий другий том «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край», який містив значну кількість українських народних казок. У цьому збірнику матеріал був розділений на дві частини: «Казки міфічні» та «Побутові казки і оповідання». У останній частині знаходиться багато народних анекдотів, що представлені разом з побутовими казками. Також, у збірнику Івана Манжури «Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губерниях» містилися народні анекдоти, в основному без упорядкування, разом із казками. Деякі цикли анекдотів (про євреїв, циган) були представлені під заголовком «Приказки».

Порівняно з таким різноманіттям жанрів у народних творах, варто звернути увагу на поодинокі згадування терміна «анекдот» П. Чубинським. У вступі до другої частини його збірника українських казок він зазначив, що серед представлених творів є «казки, оповідання і анекдоти побутового характеру», які відображають уявлення народу про побут і, водночас, є творами народного гумору.

Згідно з таким підходом, анекдоти трактуються як частина широкого спектру народної гумористичної творчості, що пов'язана з побутовою сферою. Саме через цю афіліацію з гумористикою тексти цього жанру, у своїх збірках, зазвичай не були окремо виділені. Однак ця посилена увага може вважатися початком виділення в українській фольклористиці окремого виду усної народної творчості – анекдотів.

Далі, розвиток і наукова обґрунтованість цього підходу були помітні у дослідницькій роботі М. Драгоманова, який розглядав анекдоти українського фольклору, і в окремих виступах І. Франка та публікаціях Наукового товариства ім. Шевченка.

У 1895 році журнал «Житє і слово» опублікував збірку анекдотів під заголовком «Анекдоти і фацеції», що були зібрані самим І. Франком та іншими збирачами [1]. Того ж року, в першому томі «Етнографічного збірника» Наукового товариства ім. Шевченка, І. Франко продовжив висвітлювати цю тему. У передмові до збірки «Галицькі народні казки» О.Роздольського він пропонує класифікацію фольклорної прози, розділивши її за літературними формами. Однією з них стала «Фацеція (анекдот)», яку І.Франко пояснив як коротке гумористичне оповідання з основним спостереженням або грою слів. Зауваження про її схожість з народною новелою та відмінність від неї відзначило значення співвідношення анекдотів з іншими видами народної прози.

Немає сумніву, що Іван Франко мав значний вплив на зацікавленість народними анекдотами Володимира Гнатюка, молодого фольклориста та студента Львівського університету. В. Гнатюк видав кілька матеріалів у журналі І. Франка «Житє і слово» у 1895 році та був залучений до підготовки «Етнографічного збірника» від самого початку його видання. Вже у другому томі збірника 1896 року можна побачити сліди зацікавлення В. Гнатюка народним анекдотом. В одному з матеріалів, опублікованих у цьому томі, він віднайшов гумористичне оповідання під назвою «Приказка», яке він визнав за анекдот.

Також у тому ж томі вийшли записи народних прозових творів з Кубані від Митрофана Дикареєва, які були під заголовком «Чорноморські казки й анекдоти». Сам термін «анекдот» у цьому заголовку є, швидше за все, редакційним внеском, оскільки Дикареєв не вживає цей термін у своїх коментарях та групуванні текстів. Він зазначає, що народ поділяє свої оповідання на «казки» та «побрехеньки».

Раніше, у відгуках на збірник В. Н. Ястребова «Матеріали по етнографії новоросійського краю», Володимир Гнатюк також виділив анекдоти серед оповідань. Це було перше його визначення анекдоту як окремого виду народної словесності. Ці дослідження і записи В. Гнатюка свідчать, що вже тоді він активно працював над збіркою українських народних анекдотів, яку згодом видав.

Загалом, ці факти та записи вказують на важливість і розвиток ідеї Івана Франка про анекдот як частину української народної словесності.

Із самого початку розвитку фольклористичних досліджень у різних народів, зокрема в Україні, В. Гнатюк зауважував, що ще залишається багато не дослідженого. Він особливо вказував на відсутність уваги до фацетів та анекдотів, коротких і смішних оповідань, які досі було опубліковано дуже мало, а доступні вони були переважно для бібліографів. Він закликав всіх, хто має зв'язок з народом, записувати ці оповідання незалежно від їх змісту та надсилати його адресі до кінця 1898 року.

У цьому тексті варто звернути увагу на декілька аспектів. По–перше, це відсутність уваги до збирання, видання і вивчення народних анекдотів у вітчизняній фольклористиці, яка стала першим формулюванням цього питання. По–друге, питання щодо вживання термінів «фацеції» та «анекдот», які можуть мати відмінне значення, використовувалися І. Франком як синоніми, що може створювати певні розбіжності в їх тлумаченні.

Також, важливо зазначити, що термінологічне визначення цих понять у науковій літературі не є виразним та уніфікованим. Терміни «фацеція» та «анекдот» мають літературне походження від латинського слова «*facetus*», яке означає жарт або коротке гумористичне оповідання. Їх походження можна прослідкувати принаймні з середньовіччя, коли італійський гуманіст Подждо Браччоліні склав «*Liber facetiarum*» (Книгу фацетій) у XVI столітті, а

вже у XVI столітті з'явилася збірка польських фацетів «*Facecie polskie*» (видана в 1624 році), складена із перекладів та власних польських творів такого жанру.

Імовірно, саме з Польщі увійшло слово «фацеція» в українську та загалом східнослов'янську мовну сферу. У XIX столітті це слово зустрічалося в деяких галицьких українських текстах нарівні з «анекдотом», описуючи гумористичні літературні оповідання. Подібно до «анекдоту», цей термін потім увійшов до лексикону української фольклористики, застосовувався для народних гумористичних усних оповідань. Наприклад, І.Франко використовував його у своїх працях, порівнюючи ідеалістично-догматичну естетику з жінкою з народної фацеції, яка намагалася дати проникнути світлу в темну хату, ловлячи сонячне проміння решетом.

Книга Бориса Грінченка «Веселий оповідач», що вийшла 1898 року у Чернігові, містила 200 народно-гумористичних оповідань, які мають анекдотичний характер [14]. Хоча сам термін «анекдот» в ній не використовувався, ця книга заслуговує на визнання як перше книжкове видання українських народних анекдотів. В. Гнатюк вважає свій збірник другим у цьому плані. Однак, якщо розглядати вагомість у науковому осмисленні анекдоту як складової народної словесності, а також у встановленні потреби, наукових підходів та методів його збирання, дослідження і публікації, тут перевага, безперечно, належить В. Гнатюкові.

Він чітко відзначив свій підхід до народних анекдотів у «Відозві...» [17], надаючи конкретні вказівки щодо польових записів матеріалу: по-перше, рекомендував записувати слова безпосередньо від оповідача, щоб зберегти його власний стиль; по-друге, радив не приховувати діалектні особливості, не змінювати їх, та підкреслював важливість передачі наголосу у словах; по-третє, наголошував на необхідності користуватись

стислофонетичним правописом, не змінюючи мову на літературну. І, нарешті, пропонував під кожним записом зазначати інформацію про те, хто, коли, де і від кого був зроблений запис.

В. Гнатюк уточнює вимогу записувати всі анекдоти з народного репертуару, надаючи додаткові орієнтири змісту та тематики, які вказують на рамки його класифікаційної системи. Він закликає звертати увагу на те, як народ висловлюється про своїх сусідів з ближнього села, з околиць, про різні народні групи, такі як бойки, лемки, гуцули, і як народ спілкується про інші національності – москалів, поляків, німців, жидів, циган і т.д. Важливо враховувати, що народ розмовляє про різні соціальні класи: про багатів та купців, бідних заробітчан та шляхтичів, панів та ін [18, с 41-42].

В. Гнатюк видав збірку «Галицько-руські анекдоти» [16], де показав 700 зразків цього жанру народної творчості. Його робота допомогла класифікувати текстовий матеріал українського фольклору та вивчати анекдот як частину народної словесності. Вона отримала визнання від українських і зарубіжних вчених. Робота В. Гнатюка, як стверджував В.Доманицький, – не лише збірка анекдотів, а й наукова праця, яка допомагає розуміти цей вид літератури у слов'янському контексті.

Александр Брікнер, відомий польський професор-славіст, високо оцінив збірник. Він відзначив його як найбагатше видання у слов'янській літературі, яке містить цінний матеріал для подальших наукових досліджень.

Працю В. Гнатюка високо оцінили фахівці у фольклористиці: Станіслав Здзярський (польський фольклорист, літературознавець) та Іржі Полівка (відомий чеський філолог та фольклорист). Їхні огляди підкреслили важливий науковий рівень збірника та його значення для загальносхідної фольклористики.

Праця Володимира Гнатюка стала важливим явищем у загальнослов'янському контексті, особливо для української фольклористики. Вона підсумувала важливі спроби вивчення українського народного анекдоту та впевнено аргументувала його місце в предметному полі фольклористики. Робота В. Гнатюка стала чітким орієнтиром для майбутніх досліджень. Важливо зазначити, що Гнатюк також сприяв вивченню народного анекдоту шляхом збору та підготовки до друку об'ємного двотомного збірника сороміцького оповідного фольклору, де багато анекдотів мають еротичний зміст.

Від Володимира Гнатюка, який провів ґрунтовні дослідження українського народного анекдоту, які зустрічаємо у книзі «Українська народна словесність» [18], виданій під час Другої світової війни як довідник для збирачів народних матеріалів, зустрічаємо такий опис цього жанру: анекдоти-приказки – це короткі, гумористичні оповідання, що базуються на побуті, тому вони реалістичні. Вони охоплюють різні аспекти народного життя і не пропускають жодних деталей. Ці анекдоти відрізняються від новел своїм жартівливим стилем та компактністю. Хоча вони можуть мати подібні теми з новелами та мандрувати між ними, деякі анекдоти є унікальними. Після того, як Михайло Драгоманов згадав про турецькі анекдоти в «Українській народній словесності», що були чи не єдиним українським фольклористичним соціальним дослідженням, 1899 рік відзначився публікацією двох великих праць у «Харківському науковому виданні».

М. Сумцов відзначав, що наукові дослідження про анекдоти почали з'являтися порівняно нещодавно. Він знайшов монографію англійського фольклориста Клоустона, яка є найбільш визначною у цій темі в слов'янській науковій літературі, де раніше вивчалися лише окремі анекдотичні мотиви. А. Пельцер у своїй роботі зупинився на питанні відмежування анекдотів від

інших жанрів оповідань, зокрема, від попутних казок, з якими він найчастіше порівнював анекдоти у фольклористичних дослідженнях. Він підкреслив, що анекдоти мають прямий зв'язок з реальністю і не мають фантастичних елементів, що характерно для казок. Використовуючи порівняльний аналіз, він виявив відмінності між анекдотом, байкою та прислів'ям. Його дослідження про модифікацію анекдотів та групування їх сюжетів за змістовими ознаками є науково продуктивним. М. Сумцов у своїй роботі зосередився на класифікації анекдотів, особливо тих, що стосуються теми про глупоту. Він виокремив 63 анекдотичні сюжети за домінуючими мотивами. Ці роботи разом зі збірниками В. Гнатюка та висловлюваннями Івана Франка відзначили суттєвий прорив у вивченні українського народного анекдоту у фольклористиці.

На перехресті XIX-XX століть стався специфічний момент у фольклористиці України. Це не лише порушило дебати щодо «великого культурно-історичного значення» народного анекдоту, а й почало визначати це значення через практичні заходи зі збирання та вивчення цих «малих творів» української усної народної словесності. Анекдоти, як частина фольклорної традиції, зайняли особливе місце, визнане навіть як пріоритетне. В. Гнатюк у своєму збірнику підкреслив: «У нашому народі величезна кількість анекдотів, але друковані тут – лише маленька частка. Це найпопулярніший розділ у народній словесності» [16].

Таким чином, у XIX-XX столітті відбулася кодифікація й визнання народного анекдоту в українській фольклористиці. Термін «анекдот» об'єднав різноманітні твори цього жанру, раніше відомі під різними місцевими назвами.

Упродовж майже усього XIX століття народний анекдот розглядався як нечітка складова гумористики, не враховуючи його специфіки.

Оцінювався як щось цікаве для українців, але культурно низькопрофільне, що відображало традиційні погляди XVIII століття.

Цю тенденцію до обмеженого уявлення про гумор у народній словесності можна помітити ще в ранніх дослідженнях. Подібний погляд міг виникнути під впливом трактування літературного бурлеску як побічного явища української літератури.

Відомий письменник Іван Нечуй-Левицький, у своєму нарисі «Українські гумористи і жартівники» (1890), порушив цей звичайний підхід до гумористики, визнавши його важливість для національного характеру. Проте, у XX столітті анекдоти, на жаль, стали предметом політизації та переслідувань, особливо за комуністичного режиму, що завдавало шкоди їх вивченню в рамках фольклористичних досліджень.

Учені підрадянської України дуже мало звертали увагу на народні анекдоти, тому що вважали цю тему небезпечною. Ті, хто вирішував досліджувати анекдоти, робили це обмежено, уникаючи глибокого аналізу, та піддаючи анекдоти цензурі за умовчуванням або обмеженням їх у творах давнього та сучасного побутового змісту, використовуючи їх для пропаганди комуністичного режиму. Різні збірки видавалися в радянські часи, де анекдоти включали разом з іншими видами гумористичної літератури, часто приховуючи термін «анекдот» або нівелюючи його значення.

Незважаючи на цю обмеженість, іноді анекдотам приділялася більша увага в окремих виданнях. Наприклад, автор збірки «Українські народні анекдоти, жарти, дотепи» [39] торкнувся певних деталей цього жанру у вступній статті та зібрав історичні дані про їх походження, класифікацію за змістом. Такі спроби дещо розширювали знання, але не вирішували проблеми дослідження анекдоту.

У ряді збірок текстовий матеріал обирався відповідно до соціально-політичних та антирелігійних ідей, зокрема проти радянського устрою. Анекдоти, спрямовані на гумористичне висміювання негативних аспектів життя, включалися в публікації на другому плані після політичних текстів. Отже, зі структурного боку видання відображали лише однобічний аспект народної гумористики, не показуючи усього багатства та різноманітності цього жанру.

Більшість анекдотів, що не відповідали офіційній цензурі режиму чи мали антирадянський зміст, виключалися з видань та досліджень радянського часу, що призвело до втрати значної частини цього матеріалу. Той невеликий фрагмент, що залишився, був опублікований у підпільних виданнях чи зберігся в пам'яті свідків, але він лише вкрай обмежено відображає розвиток українського народного анекдоту в радянських умовах. Тому до 90-х років ця тема не була адекватно досліджена.

Останні дослідження українського анекдоту в рамках фольклористики акцентують увагу на кандидатських дисертаціях молодих науковців, таких як праці Ірини Кімакович «Традиційний анекдот у контексті сміхових явищ української культури» (1996) та О. Стоколос-Варенчука «Етнотипи та їхнє відображення в українському анекдоті на основі видань XIX століття» (2005). Ці дослідження позначились у висвітленні авторефератів дисертацій та в певних статтях. Проте, їх обмеженість полягає у фокусі на традиційному українському анекдоті, не охоплюючи його оновленої частини.

Провівши аналіз видань, які виходили за межами країни – такі як «Народне слово. Збірник сучасного українського фольклору» Ю. Семенка (Львів, 1992), що містить антирадянські анекдоти, та збірник «Совіцькі анекдоти» (Львів, 1996), разом із деякими іншими виданнями, можна зробити невтішний висновок про обмежений прогрес у вивченні анекдоту в

українській фольклористиці за останні десятиліття, і навіть майже за весь минулий вік. Загалом, рівень видань і структура текстів цього жанру на сьогоднішній день залишаються недосягнутими у порівнянні з едиційним рівнем Гнатюкового збірника 1899 року.

Для подальшого розвитку української фольклористики у сфері анекдоту важливо розв'язати два ключові завдання: підготувати наукове видання, що охоплюватиме максимальну кількість нових текстів цього жанру, що нагромадилися у XX-XXI століттях, та дослідити якісні еволюційні зміни у цьому жанрі, особливо на ідейному та структурному рівнях, а також з'ясувати відношення нових анекдотів до традиційних. Ще декілька коментарів стосовно поступу в дослідженні анекдотів у новітній науці загалом, складно зробити через обмежену бібліографічну інформацію та відсутність відповідних видань у наших бібліотеках, включаючи недоступність німецьких праць, таких як «Anekdote. Die andere Geschichte» Wolker Weber (Тюбінген, 1993).

Наприкінці XX століття знову висвітлено «велике культурно-історичне значення» (слова Івана Франка) народного анекдоту. Цього разу враховано нові ідейно-змістові якості та функціональні можливості, які він отримав під впливом потреб бурхливого минулого століття, особливо в період панування комуністично-московського тоталітаризму, коли ці «малі твори» виявилися дуже важливими у суспільному та культурному житті.

До цього часу дослідження анекдоту, які були проведені, зосереджувалися переважно на його жанровій специфіці та правом на окреме місце серед видів словесної творчості. Це сьогодні не ставиться під сумнів. Однак, незважаючи на спільне у анекдотах різних народів у формі або навіть у сюжетах, вони все ж мають свої національні особливості. Навіть невідомому оку помітні відмінності між українськими, польськими,

єврейськими та вірменськими анекдотами. Ці відмінності виникають через особливості національної тематики, сюжетів, побутових умов, типових персонажів, а головне – вони відображають неповторні риси національного характеру, психології, світогляду, особистих та громадських ідеалів, виходячи з широкого спектру традиційної культури народу.

Дуже мало уваги приділялося саме цьому національно специфічному аспекту народного анекдоту, його «місцевому колориту», як його називав Іван Франко. Тому у своєму дослідженні, присвяченому українському анекдоту, потрібно показати не лише ті зміни, які відбулися в анекдоті під впливом нової епохи, але й дослідити його розвиток, взаємозв'язок з традиціями, властивості українського менталітету, та розкрити навіть у найбільш інтернаціоналізованих версіях те, що І. Франко називав «плодами нашого рідного поля». Це вимагає докладнішого розгляду важливого місця анекдоту в традиційній культурі та гумористиці українців і подальшого порівняльного аналізу зразків анекдотів різних походжень.

Отже, для подальшого фольклористичного вивчення українського народного анекдоту важливо розв'язати дві ключові задачі: спочатку, підготувати наукове видання збірника текстів цього жанру, що охоплює новітні матеріали з XX та XXI століть; по-друге, вивчити процес якісних еволюційних змін у цьому жанрі, зокрема на рівні ідейно-змістових та формально-структурних аспектів, та порівняти новітній анекдот із традиційним під цим кутом зору.

1.2. Публікація (видання) і вивчення народної сатирико-гумористичної прози

Записи українських анекдотів існують протягом останніх 150 років. Багато з них були видані в різноманітних збірниках та журналах, але значна частина матеріалу все ще залишається в архівах, чекаючи свого часу для

публікації. Ці тексти мають унікальне значення, оскільки є єдиним свідченням різноманітності анекдотів минулих епох. Щоб задовольнити цю потребу, давно виникла необхідність у загальному збірнику українських анекдотів з науковими коментарями.

В кінці XIX та на початку XX століття багато вчених та літераторів, таких як І. Рудченко, П. Рудченко, Я. Новицький, М. Білозерський, В. Менчиць, П. Мартинович, П. Чубинський, В. Гнатюк, Д. Яворницький, М. Зубрицький, В. Кравченко, А. Кримський, І. Я. Франко та інші, збирали народні гумористичні оповідання та анекдоти.

Першим, хто зібрав народні гумористичні оповідання на Харківщині, був Г. Квітка-Основ'яненко, хто вперше опублікував їх у журналі «Вестник Европы» [21] у 1822 році та у газеті «Молва» у 1832 році.

Анекдоти також зустрічаються у «Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» П. Чубинського [32], відзначених медалями Російського Географічного товариства та Міжнародного конгресу в Парижі.

У кінці 1870-х років М. Драгоманов випустив «Малорусские народные предания и рассказы» [24], де використав матеріали архіву Південно-Західного відділу Російського Географічного товариства та приватних колекцій різних авторів, включаючи анекдоти.

У 1890-х роках XIX століття І. Манжура був одним із видавців анекдотів, серед інших фольклорних матеріалів [27].

У 1888 році в Києві у друкарні Г. Корчака-Новицького за кошти книгопродавця С. Гомолинського вийшов перший збірник анекдотів під назвою «Веселий оповідач», складений Б. Грінченком [14]. Це видання включало 85 анекдотів без назв, передрукованих з фольклорних збірників.

Друге видання цього збірника з'явилося в типографії І. Полякова в Москві у 1893 році за кошти книгопродавця Є. Губанова, містило вже 132 тексти. У Чернігові у 1898 році відбулася третя публікація цього збірника з 223 текстами анекдотів. «Веселий оповідач» був перевиданий Київською Друкарською спілкою без змін у 1910 році. У 1913 році ця друкарня знову випустила збірник, в якому було 274 тексти. Дружина Б. Грінченка М. Загірня додала частину текстів, не змінюючи порядку попередніх. Останнє видання «Веселого оповідача» (1919) було скопійоване друкарнею Спілки споживчих товариств у Полтаві, а передмову до збірника написав В. Щепотьєв. У цьому виданні анекдотів зібрано тексти і побутово-релігійного характеру, і про ремісників, і про кохання, і про інші народності. Кожна гумореска тут має свою назву. Наведемо декілька прикладів:

Треба всюди приятеля мати

«Прийшла баба до церкви, обмінила дві свічки та й пішла до образу св. Михайла. Поклонила ся та й лінть – одну свічку святому, а другу чортові. А люде штовх її та нишком:

– Що се ви, бабо, робите! Так то нечиста сила!

– Е, люде добрі! хто його знає, де доведеться бути, – треба скрізь приятеля мати» [14, с. 100].

Циганин проситься на ніч

«Просив ся циган до хазяїна на ніч.

– Прийміть мене, мій хазяїне, на ніч, та не самого, а з сімейкою. Та там нас небогачечко; от тільки сам та сама, та він та вона, та дідуньо з бабунєю, та татуньо з мамунєю, та я, та жінка моя, та діточок двох

малесеньких, троє більшеньких і той Іван, що несе ковбан, і той Данило що несе точило: а ще не всі – є п'ятеро в вівсі» [14, с. 91].

Швачки

«– Що ваші дівчата роблють?

– Шують та співають.

– А мати що роблють?

– А що ж? Поруть та плачуть» [14, с. 89].

Протягом ХІХ століття тексти анекдотів систематично збиралися та публікувалися у різних фольклорних збірниках. Часто анекдоти використовувалися як ілюстративний матеріал під час вивчення побуту українців. Їх також часто друкували в періодичних виданнях.

Найбільш відомими збірниками анекдотів є: «Галицько-руські анекдоти», «Казки та оповідання з Поділля в записах 1850-1860-х рр.», «Українські народні казки, легенди, анекдоти», «Українські народні анекдоти, жарти, дотепи» та інші.

У збірниках, таких як «Українська народна сатира і гумор» та «Україна сміється. Сатира та гумор», анекдоти розташовані випадково серед іншого матеріалу та часто є перевиданнями зі старіших збірників. У тритомнику «Україна сміється», упорядниками якого стали Ф. Лавров, І. Березовський та Ф. Маківчук, зібрана величезна кількість гумористичних творів. Це видання вражає своєю якістю оформлення та насиченістю ілюстрацій. У першому томі представлена народна сатира та гумор дожовтневого періоду. Саме ця, перша книга дуже важлива при вивченні фольклорного матеріалу: анекдотів, коломийок, пісень жартівливого характеру. До другого тому входить сатира та гумор письменників дожовтневого періоду. Тут є твори і Івана Вишенського, і Григорія Сковороди, і Івана Котляревського, і Тараса

Шевченка, і Миколи Вороного та ще багатьох авторів, які писали сатирично-гумористичні віршовані оповідання. До третього тому ввійшли сатира та гумор українських радянських письменників та сучасний народний гумор. Ці анекдоти, оповідання та твори відображали гумористичну сторону життя та культури українського суспільства того часу, коли був виданий тритомник.

Збірники, які надають текстам паспорти, такі як «Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти» та «Біля райських воріт» та «Українські народні казки, легенди, анекдоти» є важливим джерелом для дослідження анекдотів.

Аналіз матеріалів, які містяться у збірниках та архівах, підтверджує їхню однобічність, яка обумовлена не лише «народною цензурою», але й упередженим відбором та естетизованою фіксацією анекдотів. Така ситуація негативно впливає на наукове дослідження жанру [50].

З огляду на це, сучасні фольклористи-збирачі повинні прагнути збирати широкий спектр анекдотів, щоб надати дослідникам автентичний матеріал, який відображає сучасні традиції та інновації.

Щодо джерел для роботи, використовувалися тексти з публікацій, архівні матеріали Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, а також записи автора, здійснені за останні десятиліття та інше.

Дослідження багатьох українських фольклористів та літературознавців фокусується на українському анекдоті як традиційному жанрі фольклору. Важливо розглянути анекдот як ідеологічне явище традиційної культури та визначити його комунікативну специфіку у різних сферах культури.

Висновки до 1 розділу

У процесі аналізу історії записування народних анекдотів та їхньої подальшої публікації і вивчення, було виявлено значущість цього аспекту для збереження та розуміння культурної спадщини. Історія фіксації народної сатирико-гумористичної прози свідчить про важливість збереження усної традиції та писемної спадщини. Записи народних анекдотів сприяють збереженню та відтворенню культурних особливостей, традицій та цінностей українського народу. Публікації та вивчення гумористичної прози дозволяють не лише уникнути втрати унікального фольклорного матеріалу, а й розкривають важливі аспекти соціокультурного життя минулих епох. Такий аналіз допомагає краще розуміти еволюцію уявлень та художнього мислення українського народу через призму його гумористичних творів. Вивчення народної сатирико-гумористичної прози сприяє усвідомленню її впливу на формування національної ідентичності та поглиблює наше розуміння культурних та історичних аспектів суспільства.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНЕ ПОБУТУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ АНЕКДОТІВ

2.1. Особливості творення і побутування «влучних» народних гумористичних оповідей

Анекдот – це один із жанрів фольклору, який відображає основні риси народної творчості. По-перше, анекдоти за своєю суттю анонімні. Навіть якщо їх придумав конкретний автор, він часто уникав приписування собі твору, щоб зберегти об'єктивний характер народності. Тим не менш, для визначення фольклорності тексту важливіше, як він живе у словесній традиційній формі, що є другою ознакою анекдоту як жанру фольклору. Він починається як усна історія, розгортається в мовленні.

По-третє, як і більшість фольклорних жанрів, анекдоти часто переосмислюються, переказуються від одного оповідача до іншого, що призводить до варіативності. Ця різноманітність може бути викликана особливостями передачі тексту чи наслідком імпровізації. Отже, деякі анекдоти можуть мати різні варіації, подібно до народних казок чи пісень.

Але анекдот відрізняється від інших традиційних жанрів фольклору своєю ситуативністю – це його четверта, головна риса. Він активно створюється та адаптується в реальному часі, швидко реагуючи на суспільні події та зміни в житті. Такий жанр не підкоряється «високим» стандартам, його не обмежує цензура. Як індикатор гумору та настроїв суспільства, анекдот відтворює та відображає актуальне. Він народжується, живе та витісняється відповідно до часу.

Також анекдот володіє специфічними особливостями, що відокремлюють його як окремий жанр фольклору. У ньому поєднуються вигадка та реальність, часто відбуваються іронічні імітації різних аспектів

життя. Але він також може бути не етично або некоректно спрямованим, насміхаючись над особливостями представників різних груп чи політичних діячів:

«Їдуть двоє п'яних в машині. Один каже:

Як переїдемо міст, повертай ліворуч.

А хіба не ти за кермом?» [2, с. 9].

Жанр анекдоту оперує поза рамками обмежень, він існує у своєму особливому епіцентрі моральних меж. Тому оповідач може ставити цілий спектр тем, навіть користуючись образливими або жорстокими висловами. Його абсурдність, карикатурність, гіперболізація та чорний гумор відображають образ соціально-політичних структур, які зазнають впливу суспільства. Філософ І. А. Тульпе назвав анекдот «життєстверджувальною наругою».

Анекдот – це історія, яка розповідається конфіденційно. Взаєморозуміння між оповідачем і слухачами або бажання подолати бар'єри у спілкуванні є обов'язковим для нього. «Сеанс» анекдотів об'єднує людей, перетворюючи їх у колектив, якщо вони мають спільні цінності та сприйняття світу. Ці оповіді завжди інтертекстуальні, вони включаються в інші тексти та виникають у певних життєвих ситуаціях.

Комунікативна мета анекдоту полягає в першу чергу у розважанні слухачів та знятті напруги. Анекдоти не навчають явно, вони не розв'язують жодних проблем, а лише пропонують свій підхід до проблеми через емоційне розвантаження сміхом. Це жанр, що вимагає участі аудиторії, оскільки реакція сміху – необхідна складова його завершення.

Анекдот виявляє театральність, поєднуючи словесність і виконавське мистецтво. Його структура має класичний сюжетний розклад: експозиція – зав’язка інтриги – розвиток дії – несподіваний швидкий фінал, або «пуант». Цей «пуант» зазвичай передує паузі, яка «розділяє текст на дві нерівні частини, вказуючи на поворот у розгортанні анекдоту», створюючи очікування слухачів.

Сфера анекдотів охоплює три основні напрямки – політичний, етичний та еротичний гумор. Політичні анекдоти, особливо у світлі свободи слова, стають більш саркастичними та іронічними, часто глузуючи з політичних діячів та ситуацій в країні та за її межами. Еротичний гумор також відчуває вплив свободи слова, відкидаючи лицемірність і заборони. Анекдоти з етичними викликами представляють різноманітні аспекти міжособистісних відносин та стають дзеркалом нашого життя та характеру. Герої анекдотів – це не лише реальні особистості чи типажі, а й персонажі з кіно, літературних творів чи навіть тварини, відомі за своїми особливостями або кліше. Кліше в анекдотах грає велику роль, відображаючи культурні та соціальні особливості та надаючи можливість розуміння аудиторії.

Український етнос, подібно до інших, виявляє себе по відношенню до інших націй через анекдоти. У «багатонаціональному» гуморі, де фігурують представники різних націй, українці завжди виділяються як більші розумні, спритні та життєздатні. Хоча цінності інших народів часто принижуються, українці не тільки хвалять себе, а й самокритично глузують над своїми особливостями:

М’ясо і сало

«Чоловік якийсь кабана смалив, а циган тут нагодивсь і намагається: дай та дай йому сала. Той дав йому. То циган тоді:

- *Дай і м'яса!*
- *Добре, – каже чоловік, – дам і м'яса, тільки скажи одним словом: М'ясо й сало.*
- Циган і почав: і «м'ясечко-салечко», і «м'ясце-сальце» – ні! А далі:*
- *М'ясало! – каже.*
- *Засміявсь чоловік і дав йому мяса» [14, с. 37].*

Цей гумор акцентує на індивідуалізмі українців, їхню здатність до допомоги та толерантність, і також підкреслює їхню невпевненість у власних можливостях перед сильнішими. Анекдоти стають дзеркалом національного світогляду, відображаючи консервативність, відношення до політики та усвідомлення ролі жінки в українському суспільстві.

Історія віддзеркалюється у відтінках гумору, коли росіян зображують як п'яниць, ледачих, безініціативних у праці, родині та кар'єрі. Деякі анекдоти навіть доходять до жорстокості, уявляючи «москалів» у певному «чорному» світлі:

Москаль

«Падав москаль з черешні та:

- *Соломи, – кричить, – соломи!*
- А як упав: – Ні, – каже, – не нада вже» [14, с. 42].*

Це відбиває відомий національний антипатичний настрій, але такий гумор є засобом розслаблення напруги. Анекдоти, відображаючи національні риси у вигляді гіперболізації, створюють унікальну форму висловлення, підкреслюючи філософське сприйняття життя та менталітет кожної нації.

Анекдоти завжди цікавили дослідників, таких як М. Костомарова, І.Франка, С. Єфремова, О. Потебню і багато інших. В минулому столітті вони

служували важливим індикатором громадських настроїв і впливали на суспільну думку, особливо в радянські часи. Сучасні дослідження, зокрема дисертація Ірини Кімакович, звертають увагу на середньовічні жанри, такі як новела, фабля, шванка, як важливі передісторії сучасного анекдоту. Вони підкреслюють фабульність, багатоплановість та діалогічний характер цього жанру [51].

З набуттям незалежності України, переважно розвивався побутовий анекдот, оскільки політичні події відходили на другий план у свідомості людей, не надаючи можливості політичним діячам стати об'єктами жартів. Ізоляція окремих особистостей та народу від політичних процесів сприяла цьому розвитку побутового гумору. Такі анекдоти стали відповіддю на кризові періоди і підкреслюють важливість емоційно-експресивного аспекту в текстах, що відображають життя нації та держави.

Цікаво зазначити, що пародійні анекдоти мають особливість усвідомлено принижувати і відкривати справжні, а не заявлені принципи людей у владі, іноді доходячи до гротескного зображення:

- « – Навіщо депутатам зарплата в 20 тисяч, якщо вони стверджують, що можна запросто прожити на 4 тисячі?*
- Попереду стада йде круторогий баран з дзвіночком. Вівці впевнені, що він знає, куди він їх веде. А баран всього лише бажає бути попереду – робота не пильна, і хороший вибір трави!» [44].*

Більшість дослідників народної культури переконані, що анекдотичний репертуар походить від реальних оповідей, взаємодія реальності з вигадкою, і це конфлікт, переосмислення і змішування фактів, що можуть стати основою для сміхового ефекту у конкретних обставинах.

У фольклорі народного сміху характерна постійна мінливість та певна суперечливість, оскільки ті, хто створюють та розповідають анекдоти, не приховують сталі світоглядні установки. Сміючись над тим, що належить минулому чи викликає страх у повсякденному житті, носії фольклору також жартують навіть над собою. Варто відзначити, що іронія та самоіронія становлять ключові риси українського фольклору. Це проявляється в численних жартівливих козацьких піснях, селянському фольклорі, де іронізують над різними аспектами національного характеру та іншими елементами. Ми не вважаємо це проявом низької самооцінки або неуваги до нації. Навпаки, ми розглядаємо іронію як своєрідну взаємодію між поведінкою окремої особистості та характеристиками широких мас народу. Такий вид самоіронії спостерігається й у сучасному фольклорі.

Засоби поширення анекдотів і жартів відображають певні характеристики народної культури, використовуючи традиційних анонімних розповідачів, які залишаються без визначення та ідентифікації. Проте, у XXI столітті до цих способів поширення додалися газети, листівки, інтернет-джерела та навіть SMS, які відправляються мобільними телефонами.

У новітніх анекдотах збереглися всі класичні форми, які перейшли через століття: фабульність, діалогічність, реалістичність і гротескність, розмаїття та інше. Цим творам властива певна образна структура та концептуальні особливості, які виражаються контрастними забарвленнями, спираючись на вічний конфлікт між добром і злом, який є необхідною складовою народної свідомості.

Анекдоти часто мають іронічний та сатиричний відтінок, а сміх виникає від зіткнення реальних ситуацій з уявою та фантазією. Основна мета анекдоту полягає не в радикальному висміюванні, яке характерне для

памфлетів, а в іронічному підкресленні, смішних ситуаціях та утвердженні певних світоглядних засад, що склалися у народній свідомості [13].

2.2. Функціональне навантаження народного гумору

Сучасний світ сміху найкраще відображений у анекдоті. Простота форми та широкий спектр тем роблять його найпопулярнішим фольклорним жанром. Проте, виявлення смішного та виклик сміху – це дві необхідні, але не обов'язково взаємопов'язані риси цього жанру. Розуміння смішного в анекдоті та сміху, що виникає через його сприйняття, вимагає усвідомлення процесів, пов'язаних із розвитком народної культури сміху.

Говорячи про еволюцію фольклорного анекдоту, звернемо увагу на два аспекти: розкриття його сутності як унікальної форми художньої свідомості та його відмінності від архаїчних та сучасних фольклорних жанрів. Варто зазначити, що ці питання виникають у результаті складного розвитку фольклористики.

Відсутність спеціальних досліджень про анекдот як окрему форму фольклорної свідомості не свідчить про відсутність у науки підходу до цієї теми. Навпаки, естетика анекдоту стимулює різноманітні тлумачення. Ми маємо переглянути та зрозуміти наявні погляди на еволюцію реалістичного відображення у фольклорі, розкрити зв'язок між анекдотом та ритуалом, міфом, казкою, народною оповіддю і т. д. Це допоможе виявити, що розмежувати «художній» та «нехудожній» зміст анекдоту неможливо, оскільки смішне в анекдоті приймає специфічну художню форму, що склалася в історичному контексті. Вивчення світоглядних позицій цього жанру та визначення його специфіки має відбуватися з більш широких позицій, ніж це робилось раніше.

Анекдот виник у сфері народної творчості. Розкриття його генези та специфічної естетики вимагає розгляду етапів формування й розвитку архаїчних явищ фольклору. Розуміння сутності сміху в анекдоті передбачає вивчення складного історичного шляху сміхової традиції. Однак тільки об'єднання фактів у систему, яка виявляє їхні загальні риси, дозволить розібратися в традиціях сміху в різних культурних умовах та прослідкувати етапи становлення сміхової традиції. Аналіз сучасної сміхової культури відкриває нові можливості для дослідження етнології, семіотики та історії культури.

Поява і розвиток різних варіантів сміхового світу визначаються, різними способами осмислення світу, що сформувалися під впливом різноманітних культурно-історичних та релігійних чинників. Звернемося до слова А. Гуревича: він стверджує, що середньовіччя відзначалося однією моделлю сміхового світу, побудованою за принципом гротеску. Ця модель, за його словами, «не завжди пов'язана зі смішним, а іноді навіть далека від нього».

Українська сміхова культура є мало вивченим явищем. Питання про розвиток різних видів сміху та жанрів української традиції та їхніх функцій на різних етапах ще не були належним чином висвітлені. Проте проблеми, пов'язані із розвитком смішних форм, вже вивчалися вченими, що досліджували культуру інших народів на різних етапах культурно-історичного розвитку. Щоб розкрити художній характер смішних форм, потрібно роз'яснити обставини, за яких активно функціонують у традиції «низькі» смішні види та жанри, що часто виключаються з аналізу через їхню «неестетичність». Тому необхідно наголошувати на важливості аналізу народних смішних форм у всій їхній різноманітності.

М. Яценко першим розглянув певні аспекти української сміхової культури та її вплив на світогляд І. Котляревського. Він висловив свої думки щодо походження та етапів формування української сміхової культури, зауваживши, що «народна сміхова культура могла виникнути і розвиватися тільки в умовах первісної спільноти і стабільності суспільного життя...» Однак, він також вказує на зміни у сміховій культурі під час І.Котляревського, коли вона «втрачає цілісність світосприйняття». Це підкреслює, що певна система, зумовлена обставинами, руйнується, але нова приходить на зміну з іншими внутрішніми зв'язками, викликаними іншими історичними обставинами. Дослідження цих процесів має велике значення.

Сучасні смішні явища набирають активності в умовах розпаду традиційного способу життя. Вони часто проявляються під час «офіційної табуїзації». У 70-ті роки ХХ століття відбувалося активне розповсюдження смішних явищ: політичні анекдоти з'являлися як контраст «обожненню» лідерів держави. З самим розпадом табу спостерігалось руйнування офіційної культури та її перетворення в смішну. Відмова від абсолютності приводила до прагнення самовизначення та виживання. Сміх став прийнятним у всіх сферах життя. Таким чином, сучасну культуру останнього десятиліття ХХ століття можна розглядати як смішну. Газетні анекдоти, шоу типу «Білий папуга», естрадні номери – це риси масової культури кінця ХХ століття, що переповнена смішними елементами [49].

Культура гумору відображає особливу форму спілкування, що базується на злагодженому поєднанні морального сприйняття, емоцій та інтелекту. Гумор, який походить від латинського слова «humor» (що означає каприз, веселий настрій), є психологічною реакцією на недосконалість або суперечливість певного явища. Він об'єднує серйозне і смішне в емоційно-осмисленій оцінці, надаючи перевагу смішному.

Гумор як феномен традиційно асоціюється з комічним (від грецького «komikos» – веселий, смішний) – веселим насміхом над алогічними явищами, догматичними процесами та вадами характеру. Його комічність може виражатися в безпідставних вимогах людини, спробах побачити потворне як красиве, гріховне – як святе, жалюгідне – як величне, аморальне – як чесне і т. д. Смішним може бути людська помилка, залишки старих уявлень або забобони та багато іншого.

Гумор є неодмінною частиною сміхової культури суспільства, і його вияви відображають особливості різних національних традицій. Наприклад, у французькій культурі мистецтво каламбуру, що базується на грі слів та подвійній семантиці, вважається важливим елементом гумору. У роки Абсолютизму це розглядали як вищий прояв витонченої дотепності, де блиск, легкість та безтурботна веселість узгоджувалися в єдине ціле.

Британський гумор характеризується збалансованістю та відсутністю злоби. Він може виражатися як гумор-іронія, гумор на основі абсурду, гумор-жарт або простий гумор. У свою чергу, російський народний гумор поєднує веселий комізм зі смутком, в той час як український гумор характеризується незлобливим гумором із підтоном хитрощів та простоти.

Гумор відіграє виняткову роль у комунікативній культурі Сполучених Штатів. Тамтешні експерти з соціальних комунікацій рекомендують розпочинати публічні виступи жартами і постійно проявляти своє почуття гумору, особливо для тих, хто прагне досягти успіху в політиці та інших сферах. Брак здатності до дотепного жартування може ускладнити досягнення вершин у будь-якій сфері. У цій країні, щоб оцінити кандидата на керівну посаду, запрошують його на неформальні заходи та спостерігають за його почуттям гумору, і це може вплинути на його подальшу кар'єру. А в Японії школи дотепності, які відвідують державні службовці, бізнесмени,

поліцейські та навіть буддійські монахи, користуються особливою популярністю. Гумор у їхньому розумінні є ефективним інструментом, який успішно використовують у повсякденній практиці.

Гумор, як відомо, є універсальним явищем, яке пронизує різноманітні культури. Висміювання різних аспектів людського характеру, зокрема дурості, властиве гумористичній традиції багатьох країн, відображене у народних приказках різних культур: «За дурною головою і ногам лихо» (українська); «Мудрецю достатньо знаку, а дурному – мало палиці» (єврейська); «Надай притулок дурню, він стіни розмалює» (англійська); «Якщо зустрінеш дурня, роби вигляд, що ти зайнятий» (іспанська) та інші. Одеський гумор є своєрідним синтезом української, молдавської, єврейської та російської гумористичних традицій.

У різних національних сміхових культурах виявляється схожа структура, що базується на психологічному задоволенні від гумору та почутті гумору. Почуття гумору – це здатність створювати і розуміти комічне. Коли людина сприймає комічне, вона отримує естетичне задоволення та відчуває особистісне піднесення над об'єктом сміху. Ця здатність до сприйняття і створення комічного виявляється у різноманітних формах сміхової культури, які можуть бути представлені масовими видовищними формами народної творчості, частівками, гуморесками, анекдотами.

Комунікативні форми сміхової культури, що проявляються у взаємодії між людьми, охоплюють дотеп, вмілий жарт, анекдот, іронію, сарказм та інші. Гумор може бути добрим або гострим, що визначає його етичне ставлення. Оскільки деякі вирази сміхової культури не відповідають моральним принципам поваги і тактовності, важливо розрізняти культуру гумору та її «псевдо» варіанти.

Сутність культури гумору полягає в створенні комічного, яке не ображає людину, не утискає її гідність і створює можливість для обопільного емоційного задоволення від комічного. Таким чином, найбільш прийнятною формою спілкування, яка сприяє позитивному емоційному клімату та взаємній насолоді від сміху, є добрий жарт – витончений вислів або ситуація, що викликає сміх.

Культура гумору вимагає нестандартного мислення, інтелектуальної напруги та не терпить висміювання людини. Однією з поширених форм культури гумору є дотеп.

Дотеп – це коротке, точне висловлювання з філософським підтекстом, яке має гумористичний або сатиричний відтінок.

У взаємодії між людьми неприпустимою формою гумору є тенденційний дотеп, що може призвести до деструктивних моментів у спілкуванні. Розуміння цього контрасту може викликати емоційне задоволення. Однак сама техніка дотепу, крім задоволення від її використання, може включати бажання принизити співрозмовника, продемонструвати свою перевагу. Тенденційний дотеп, завдяки своїй інтелектуальній складності, може створювати ілюзію «пристойності».

У повсякденному спілкуванні культура гумору виявляється через анекдоти, які мають бути пристрасними, життєрадісними та не ушкоджувати особистісну, гендерну або національну гідність людини.

Протягом останніх століть офіційна культура часто вважала сміх та народні види сміху за «низькі», позбавлені значущості світогляду. Незважаючи на це, ігнорування цих народних форм у XVIII-XX ст. науковими колами не призвело до їхнього зникнення. Модернізація та зміни у XX ст. свідчать про адаптацію цих форм до нових умов, залишаючи їх

універсальну природу без змін. У народній культурі ставлення до анекдоту й смішного, що вони передають, є зазвичай позитивним. Спробуємо визначити напрямки досліджень сміху, це допоможе відобразити напрямок розвитку наукових концепцій, включаючи осмислення природи та естетики фольклорного анекдоту.

Навіть обговорення поняття смішного, його видів, форм і методів виявлення, вимагає окремого дослідження. Учені вже в античні часи звертали увагу на суспільне значення сміху, що стало предметом дослідження у галузі естетики разом із його типами – комічним і трагічним. Вивчення сміху отримало новий поштовх з розвитком теорії естетики наприкінці XVIII століття. Естетичні категорії, які включають у себе «високе», «низьке», «прекрасне», «потворне», «жахливе» і «комічне», активно досліджуються вже протягом XX століття, яке позначило новий етап в розумінні сміхової сфери.

Науковці вивчають природу сміху, сутність комічного та його різновиди, такі як сатира, гумор та іронія. Основні теми комічного розглядаються в літературі та драматургії, а також в музиці.

Протягом XX століття збільшилася активність вивчення лінгвістичних методів створення комічного ефекту. Розвиток стилістики посприяв подальшому розумінні сатири, гумору та іронії як технік комічного, але залишається багато питань, які потребують подальшого вивчення, включаючи експериментальні методики визначення форм і функцій сміхових жанрів у різних формах комунікації.

Сміх – це еволюційне та соціальне явище, різноманітні прояви якого виникають завдяки наявності різних форм сміху – первинного (або архаїчного) та вторинного (сатиричного або сучасного). Первинний сміх

проявляється через рефлекторну усмішку немовляти, що відчуває комфорт та безпеку. Він є виявом задоволення життям та усвідомленням безпеки.

Також, первинний сміх виявляється через посмішку під час різних ситуацій, де людина не свідомо демонструє свої таланти, наприклад, у грібійці чи під час церемонії вітання-погрози.

Усмішка виникає рефлекторно в ситуаціях, які підтверджують соціальну ієрархію або компенсують агресію чи потенційну погрозу через усмішку сильнішого або слабшого. Це може спровокувати злість, яка зливається зі сміхом.

Обидва види сміху свідчать про внутрішній рух ідеї смішного. Первинний сміх не пов'язаний з тим, що ми сьогодні вважаємо смішним, але він «переносить енергію тілесного ентузіазму на світи народження і вбивства, світла і мороку». Обидва види сміху фіксують радість, задоволення, силу і лють.

Архаїчний сміх пов'язаний із формуванням системи дозволів і заборон. Нагальна потреба порушувати заборони була витіснена з свідомості у підсвідомість. Це бажання діяти поза правилами і є рушійною силою сміху. Анекдот, на відміну від архаїчного сміху, часто реалізує бажання діяти поза правилами.

Сміх у вигляді анекдоту часто «візуалізує» систему суспільних заборон. Це реакція на невимушену неправильну поведінку, яка виражається у висміюванні непродуктивних фактів, що вважаються суспільними зразками мислення і поведінки. Сміх, викликаний анекдотом, реалізує бажання діяти поза правилами та генерує полярні емоційні стани, викликаючи катарсис.

Цей висновок важливий для розуміння специфіки творчих процесів, пов'язаних із розвитком народних і професійних сміхових форм. Сміх, як

один із засобів освоєння світу, сублімує емоції. Щоб з'ясувати природу сміхових форм, необхідно не лише описувати їх з літературознавчих позицій, а й пояснювати умови, за яких «низькі» сміхові жанри знайшли своє місце у традиції, незважаючи на їхню «неестетичність».

Архаїчний сміх у своїх «чистих формах» мало пов'язаний із сучасним уявленням про смішне і комічне. Сміх, який супроводжував календарні та родинні обряди, не мав прямого відношення до смішного чи комічного в їхньому сучасному розумінні.

Питання про співіснування архаїчного і сучасного сміху є актуальним і важливим для розуміння української ментальності, рівня національної культури загалом та народної зокрема. Деякі явища, які часто вважаються потворними або жакливими, мають давню історію та виникали в архаїчних системах уявлень, що стосувалися життя, смерті, сімейних традицій і культу богів.

Саме занепад архаїчної системи уявлень, що стосувалися життя і смерті, спричинив переосмислення та негативне ставлення до деяких народних сміхових видів і жанрів, які зберегли риси давніх форм. Проте архаїчні явища, які втратили свою сміхову інтенцію, і сьогодні сприймаються як смішні, не відповідаючи ні сучасній науковій, ні християнській моделі світу, лишаються рудиментами минулого світогляду.

Фольклористи виявляють інтерес до окремих аспектів архаїчного сміху, але системне розуміння і виокремлення його форм ще потребує наукового осмислення. Проаналізувати архаїчні народні форми, які ще не визнані смішними на сучасному етапі, також залишається завданням майбутніх досліджень.

Початковий сміх, про який говорилося раніше, має в собі елемент агресії та також є захисною реакцією. Другорядний сміх, який виникає при розгляді певних «недоліків» або «помилочок», що викликають подив, має свої коріння у захисній реакції на ці «недоліки», які можна легко виправити без зазначення страждань.

Сміх у відповідь на сприйняття об'єкта як незрозумілого або дивного створює відчуття переваги для спостерігача. Це і породжує оцінковий сміх, коли «помилки» раптово виявляються через зовнішні факти.

Вчені пояснюють причини другорядного сміху як раптовий перехід від одного способу мислення до іншого, який викликає агресивне ставлення до об'єкта у формі бісоціації. Існує певна «відхиленість від норми», яка є об'єктивно-суб'єктивною умовою виникнення цього сміху.

Оцінковий сміх завжди є індивідуальною реакцією на «помилкову» чи неприйнятну для спостерігача реальність, але впливають на нього суспільні цінності, що різняться в різних культурах та епохах.

Загальний погляд на сміх та комічне вказує на їхню сильну залежність від культурно-історичних умов. Розуміння трансформацій цих понять від давнини до сьогодення має велике значення. Недолік розрізнення між сміхом у минулому та сучасному часто призводить до неправильного тлумачення категорії комічного.

Таким чином, в сучасній народній культурі можна спостерігати як співіснування архаїчного, так і оцінкового сміху. Однак більшість естетичних теорій концентруються на запереченні негативного, обмежуючи аналіз сміхових виявів лише сатиричним спрямуванням.

«Комічне» як результат суперечності є об'єктом естетичної критики в мистецтві, викликаючи контраст, розлад, антиподи між різними елементами:

від потворного до прекрасного, від нікчемного до піднесеного, від безглуздового до розсудливого.

Якщо розглядати сміх як форму естетичної критики, це вибуховий акт свідомого сприйняття суперечностей у суспільстві, у яких порушуються ідеали даної епохи та середовища.

Б. Дземидок розмежовує «комічне» на дві частини: природні (які виникають самі по собі) явища та конструювання спеціальної системи подій та слів, щоб викликати комічний ефект. Ми вважаємо, що до галузі комічного слід відносити тільки ті вияви сміху, які виходять за рамки норми. Це «відхилення від норми» є ключовим критерієм.

Сміх завжди є наслідком комічного, але це не означає, що сміх завжди виявляє комічне. Деякі дослідники стверджують, що сміх має ширший спектр, ніж комічне. Комічне має свої ідеали та виконує соціальну роль, показуючи відношення до подій та реалій життя. Однак межа між смішним та комічним є гнучкою, і в певних обставинах те, що вважається смішним, може бути комічним.

Сміх – це фізіологічна та психологічна реакція, тоді як комічне – це спосіб сприйняття реальності через суб'єктивність та систему цінностей. Наприклад, смішне може виникати під час сміху над об'єктом у певних умовах, але не викликати сміху в інших.

Смішне можна поділити на два типи: ситуативне, коли воно виникає у сміховій ситуації, та універсальне, яке має потенціал викликати сміх в будь-яких умовах. Дослідження суб'єктивної умови «емоційно-ідеологічного фону» сміху спричиняють появу різних теорій щодо смішного.

Таким чином, сміх та комічне мають важливі відмінності, проте їхнє розуміння варіює від дослідника до дослідника. Це два аспекти, які можуть і

не збігатися, але обидва грають важливу роль у сприйнятті суспільства та культури.

В останні десятиліття естетичні концепції стали загальними у теоріях, використовуючи терміни «гармонійне», «ідеал» та «позитив». Дослідники переконують, що комічне-гармонійне відображає сприйняті у суспільстві норми, вважаючи їх найвищою цінністю існування, тоді як комічне-негармонійне, порушуючи загальнолюдські ідеали, залишається поза естетичним аналізом.

Ці обговорення про природу комічного та його вираження призвели до підкреслення соціального значення сатири, гумору та іронії. Комічне, яке колись розглядалося як стилістичний або драматичний прийом, стало розуміти як метод мислення. Також з'явилося розуміння, що цей спосіб мислення не виник у XX столітті, а був присутній набагато раніше. Традиційні погляди на сміх разом із лінгвістичними та семіотичними спостереженнями отримують критику від дослідників, що досліджують «естетику» народних форм і жанрів.

Варто зазначити, що анекдоти мають своєрідні зв'язки зі сміхом, смішним та комічним у їх різних вираженнях. Як смішний феномен, анекдот «вбирає» у себе досягнення народної традиції сміху, ставши останнім етапом її розвитку. Проте оцінка сміху та його форм важлива, оскільки вони створювалися та змінювалися протягом тисячоліть. Тому природа сміху, зокрема у анекдотах, є більш універсальною, ніж сутність категорії комічного, що намагається оцінювати цей сміх. Проте анекдоти пов'язані з комічним та його видами. Щоб уточнити місце анекдотів у гуморі, сатирі чи іронії, варто розглянути обсяг та критерії розрізнення різних типів комічного.

Гумор, сатира і іронія всі демонструють критичний підхід до реальності. Іронія і сатира як прояви комічного, що включають естетичне

осмислення світу, відмінні від гумору, який характеризується відсутністю вираження відчутного емоційного тону та прямої критики. Але встановлення критеріїв розмежування між гумором і сатирою, з одного боку, і гумором з іронією та сатирою з іронією, з іншого, є проблематичними. Наприклад, гумор і іронія часто вважаються менш агресивними, але так само критичними як сатира, проте ствердження, що сатира здатна змінювати світ, а іронія – ні, викликає зауваження.

Дослідники вважають, що терміни «гумор» і «сатира» відображають певний підхід до реальності, конкретну точку зору і специфіку творчості. Іронія, у свою чергу, є одним з методів комічного, який використовується сатирою та гумором: вона «приховано посміхається, де підтекст відмовляється від прямолінійного тлумачення», і відрізняється від сатири лише тим, як проявляється суб'єктивно-оцінкова модальність – якщо сатира відкрито показує модальність, то іронія робить це приховано.

Критерії розрізнення сатири, іронії та гумору як різновидів комічного в фольклорі є неоднозначними через схожий спосіб творення форми комічного, формування підтексту та вираження інтенсивності емоцій, що виникають в результаті «соціального» сприйняття. Це ускладнює кваліфікацію анекдоту як сатиричного чи гумористичного. Анекдот завжди породжує нові смисли в різних контекстах і формує іронічний підтекст. Так, навіть простий анекдот може використовуватися як метафора для оцінки політичної події, а політичний анекдот – як приклад «сороміцької» дії. Тому протиставлення «сатиричний / гумористичний» є штучним і не може охопити всі тексти.

У світлі останніх подій, анекдоти в політиці виявилися звичайними. Кандидати використовують анекдоти для підвищення свого рейтингу та взаємодії з громадськістю. Наприклад, у телепрограмі «Pro et contra» один із

ведучих відповів на запитання глядачки анекдотом про травневі свята в Україні та безлад у країні. Такий анекдот формував іронічне ставлення до обговорюваної ситуації.

Цей текст надає побутові приклади, які відображають суспільну реальність та формують іронічне ставлення до певних осіб.

Що насправді чинить анекдот естетичним явищем? Підходячи до цього питання, потрібно розглянути, як анекдот може бути розглянутий з точки зору естетики.

Естетика ґрунтується на абсолютній даності безособистого. Це спостереження стосується всіх аспектів об'єктивної реальності, яку вона характеризує, називає та класифікує через систему її власних створених категорій. Естетичні категорії розглядаються як матеріальні інтуїції, де красу сприймають через призму людського, але не просто людського, а людського у його ідеальному вияві, особливо з точки зору його соціальної значущості. Цей підхід, наслідуваний з давніх часів грецькими філософами, які визначили ідеал краси через людськість, досліджується й дотримується й сьогодні.

Естетичний досвід та його рефлексії побудували філософський світ, у якому ми всі живемо, свідомо чи несвідомо. Нова філософія вирішила поглинути класичний досвід і відмовитися від спеціалізованої естетичної філософії, перетворившись на філософію естетичних аспектів. Це викликає розмови про сутність та сприйняття мистецьких явищ, які колись були виключені з аналізу естетики, і саме тому анекдот став об'єктом цієї уваги.

Наприкінці, варто відзначити, що сучасна естетика поставила питання про потребу вивчення явищ, які можуть мати деструктивні аспекти. Такі явища визнаються частиною мистецтва. І анекдот, безумовно, входить у цей список [48].

Наукове дослідження сучасного побутування та функціонування анекдотів у контексті їхнього функціонального навантаження народного гумору виявляє важливі аспекти взаємодії культури, суспільства та масової свідомості.

Анекдоти мають важливе функціональне призначення у формуванні народного гумору. Вони відображають інтереси та ставлення суспільства до подій, стимулюючи критичне мислення та висміюючи абсурдні ситуації. Ці невеликі гумористичні вислови відіграють роль у розвитку комунікативних здібностей, розмірковуванні про соціальні проблеми та сприяють формуванню спільної гумористичної культури.

Анекдоти, як гумористичний жанр, можуть мати значний вплив на суспільство. Вони створюють атмосферу спільного розуміння та співпереживання, формуючи певні стереотипи та уявлення про певні ситуації. Це може впливати на усвідомлення людьми реальності та сприйняття власної культури.

Усе це свідчить про значення та актуальність вивчення сучасного побутування та функціонування анекдотів у суспільстві, а також про їхнє важливе місце у формуванні народного гумору.

Анекдоти виконують різноманітні функції, які впливають на культурне сприйняття та соціальну комунікацію. Основні аспекти їхнього функціонального навантаження:

1. Розвага та релаксація:

Анекдоти виступають як засіб розваги та релаксації. Вони допомагають зняти напругу, забезпечуючи людей можливістю відпочити від щоденних турбот та стресів.

2. Сприяння соціальній співучасті:

Анекдоти об'єднують людей навколо спільних тем гумору. Вони створюють спільну мову та розуміння, сприяючи соціальній співучасті та підтримці спільної гумористичної культури.

3. Висміювання соціальних нюансів:

Анекдоти використовуються для висміювання абсурдних аспектів життя, соціальних проблем, політичних або культурних парадоксів. Вони допомагають переосмислити складні ситуації через гумор та іронію.

4. Підвищення комунікативності:

Анекдоти використовуються як засіб спілкування, покращуючи комунікативні навички людей. Вони сприяють легкому вступу в розмову та підтримують інтерактивність у спілкуванні.

5. Критика та рефлексія:

Деякі анекдоти використовуються для критики суспільних недоліків або вираження певних поглядів. Це спонукає до рефлексії та аналізу власного ставлення до певних ситуацій.

Ці функції анекдотів демонструють їхнє значення як складової народного гумору та важливий інструмент у формуванні соціально-культурного середовища.

Висновки до 2 розділу

У процесі аналізу особливостей творення та побутування українських анекдотів, а також розглядання їхньої функції в контексті народного гумору, виявлено ключові аспекти формування цього феномену. Українські анекдоти,

відтворюючи суспільні, політичні та культурні реалії, є інструментом вираження колективної свідомості та особливостей національної ідентичності. Аналіз цих гумористичних творів дозволяє відстежувати еволюцію соціокультурних паттернів, виявляти особливості менталітету та уявлень суспільства. Функція українських анекдотів полягає у відтворенні складних соціальних процесів через призму гумористичних образів, що сприяє зміцненню суспільства та формуванню національного самосприйняття. Цей аспект народного гумору є важливим елементом відображення та розуміння духовної спадщини українського народу.

РОЗДІЛ 3. ВИХОВНИЙ ЗАХІД НА ТЕМУ: «СМІЄМОСЬ, ОТЖЕ НЕ ЗДАЄМОСЬ: РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА І УКРАЇНСЬКИЙ АНЕКДОТ»

Тема: Сміємось – отже не здаємось: російсько-українська війна і український анекдот.

Навчальна мета: Ознайомити учнів з анекдотами та специфікою гумору стану війни в Україні.

Розвивальна мета: розвивати розуміння усної народної творчості (анекдоту), аналітичне мислення та причинно-наслідкові зв'язки (в яких умовах та чому виникають саме такі гуморески).

Виховна мета: виховувати любов до України, повагу до захисників та героїв-патріотів, зневага до ворогів свого народу, почуття гідності, незламності та свободи української душі.

Методи і прийоми: слово вчителя, бесіда, робота з інтернет джерелами.

Тип виховного заходу: лекція, вікторина.

Матеріально-технічне забезпечення: електронні джерела сучасних анекдотів, телефони та класний ноутбук, проектор, мікрофони.

Дидактичне забезпечення: презентація, відео-матеріали.

План

I. Налаштування на тему. Виступ учнів.

II. Вступне слово вчителя.

III. Історія виникнення і розвитку військового гумору.

IV. Російсько-українська війна і український анекдот.

Хід виховного заходу

I. Налаштування на тему. Виступ учнів.

Учні виходять на сцену по одному і розповідають заздалегідь підготовлені історії з фронту (спогади військових медиків). В залі приглушене світло, грає музика, що налаштовує на роздуми і торкається почуттів.

Учень 1. Ось на столі «для важких» лежить хлопець. Сьогодні був його перший бій. Він з кулеметом увірвався в російські окопи і застрелив 3 росіян. І отримав чергу від російського кулеметника. Але він буде жити.

Учень 2. Знову «стіл для важких». Молодий хлопець, трохи більше 20 років. Тримав позицію під звільненим селом. Арт обстріл. Важкі поранення, напівсвідомість. Робимо все що можливо, і його евакуюють далі. Всі сподіваються на найкраще.

За тиждень від отриманих поранень він помре в 5 лікарні.

Учень 3. Або ось лежить хлопець. Він розмовляє, у нього гарний настрій, все добре. Можна сказати ейфорія. Він єдиний, хто вижив після влучання в бліндаж.

Учень 4. Знову хлопець. Його я бачу не в перший раз. Ми прийшли в перші дні війни. В нього контузій, більше ніж у мене пальців на руках. Він не розмовляє майже. А йому немає і 25.

Учень 5. Знову хлопець. І знову контузія. Чорний, брудний, увесь в землі. Лежить і мовчить. Його більше 2 годин відкапували, після того як снаряд в бліндаж потрапив. Єдине що розповів, це те, що уламок бруса зупинився в 2 см від його грудей. Другий день народження можна сказати.

Учень 6. А поруч на інших 2 столах лежать його побратими. Ті, хто його відкапували. Поки рятували, знову обстріл, контузії. Але витягнули.

Учень 7. Знову стіл «для важких». Чоловік зійшов з тропи і підірвався на міні. І з передової його вивозила медик. Його дружина.

Учень 8. Чоловік, я не пам'ятаю як його звать, але за 2 тижні вже в 3 раз його бачу. Знову контузія. Він нічого не чує вже.

Учень 9. І запах. Ви не уявляєте, як пахнуть хлопці з окопів. Цей запах неможливо описати чи забути. А тим більше, з чимось переплутати.

І ніякого задоволення, болю чи обурення на обличчях хлопців немає. Тільки втома. Бажання пити. Спати. Палити.

Віктор Низовцев [54].

Ведучий (вчитель): Прошу вшанувати полеглих героїв: воїнів та цивільних українських людей хвилиною мовчання.

Хвилина мовчання.

II. Вступне слово вчителя.

Вітаю вас, дорогі учні, вчителі, батьки на нашому урочисто-виховному заході, що присвячується героям-захисникам України. У цей складний для нашої держави час, ми намагаємося не падати духом. Ми впевнено крокуємо до перемоги, адже за нами правда і добро. Історія українського народу, славних і хоробрих воїнів своєї землі розповідає нам, своїм не менш сильним нащадкам про складнощі, через які пройшли наші предки, але вистояли, показавши при цьому свою волелюбність, нескореність, високо підійняту голову, навіть коли ворог перемагає і віру у кращу долю на рідній Батьківщині, яка не буде засмічена чужинцями, що зазіхають на сусідське майно і життя. Сьогодні історія повторюється, на жаль... Але ми знаємо

кінець цього страшного початку. Кожен українець тепер говорить: «Переможемо, відбудуємо», а ще: «Не забудемо! Не пробачимо!». Українська нація, за час війни з Росією, як ніколи стала міцною і єдиною. Отже, сьогодні ми поговоримо про те, в чому проявляється ця єдність народу такої великої і багатой на власні традиції, звичаї, і культуру держави. Розповімо також про «зброю» проти насильства і знуцання, проти свавілля і глупоти сусіда-терориста, який зазіхає не тільки на нашу землю, а й на наші уми.

Одна українська психологиня сказала такі слова: «Якщо їм [росіянам] вдасться знищити нас морально, це означатиме, що вони нас знищили, зламали...». Тому українці мають не тільки кулемети і танки, вони ще й жартують.

Чули, як одна жителька Києва пережила надзвичайну ситуацію: вона виявила ворожий дрон, який відправила в «експедицію» з банкою консервованого товару та знищила його? Або, наприклад, історія з романами з Херсонської області, які вночі відібрали танк в окупантів? Та що говорити про загадкові події, в які вплуталися російські солдати під Чорнобаївкою, де їх неодноразово чекала поразка від українських військ? Це не просто анекдоти, а реальні історії, які розгорталися під час агресії Росії проти України. Вони майже як сучасні легенди, що передаються від ЗМІ до ЗМІ та від однієї родини до іншої, завжди з посмішками та гумором. У таких моментах гумор може бути справжнім соком життя, адже тримати страх на відстані та піднімати настрій – особливо важливо під час війни. Англійський письменник Марк Твен колись сказав: «Світ вижив завдяки сміху.»

Гумор насправді є потужним інструментом для подолання стресу. Він діє як своєрідний щит для нашої психіки, захищаючи її від негативних впливів.

Здатність сміятися над складними ситуаціями зменшує рівень негативних емоцій і створює позитивний настрій. Ці два ефекти допомагають людям краще впоратися з труднощами та сприймати менш травматичні події. Доктор Анрі Канн з Університету Північної Кароліни виявив, що гумор виявився надзвичайно корисним, навіть серед працівників швидкої допомоги, які мають справу з тяжкими ситуаціями. Він відзначив, що посмішка може полегшити напругу і створити позитивний настрій.

Теорія Пітера Макгроу з Університету Колорадо показує, що гумор часто виникає з негативних ситуацій. Жарти, пов'язані з травматичними темами, можуть викликати сміх або страх, залежно від контексту та емоційної відстані.

Усмішка не лише полегшує біль і підвищує рівень ендорфінів, вона також сприяє зменшенню стресу та покращенню настрою. Навіть історії про те, як гумор допоміг людям подолати важкі життєві випробування, свідчать про його потужну властивість допомагати у важкі часи.

Багато людей працювали над тим, щоб показати, що гумор справді має потужний вплив: він знижує рівень стресу, допомагає легше переживати душевні потрясіння, допомагає справлятися з труднощами, зменшує відчуття страху та навіть заспокоює психіку, а також помагає подолати біль. З таким набором «характеристик» не дивно, що гумор став невід'ємною частиною військового життя.

III. Історія виникнення і розвитку військового гумору.

Військовий гумор виник у той час, коли люди стали зустрічатися з надзвичайними ситуаціями і почали ділитися ними між собою, і це сталося вже дуже давно. Він приймає різні форми і може проявлятися у військових

піснях, що співаються під час бігу або маршу, де можна чути іронію щодо життя і побуту війська.

Військовий гумор приймає різні форми, але найбільш розповсюдженим стилем є гумор шибеника. Це вміння жартувати навіть на теми, які здаються трагічними, важкими та серйозними, таких як війна, смерть, складні захворювання та злочини. Це своєрідний спосіб справлятися з найбільшими страхами. Згадайте, коли ви стикалися зі страхом, і перша реакція – це переляк, але після цього ви, зазвичай, сміялися. Це допомагає психіці відповісти на стрес.

Класичним прикладом такого гумору є романи Курта Воннегута. Гумор шибеника часто виникає в ситуаціях, коли смерть здається неминучою. Наприклад, класичний приклад – запитання «Це грім чи обстріл?» Або історія про страту юриста і письменника Томаса Мора, який перед смертю сказав кату: «Зберися з духом, чоловіче, і роби свою справу. Моя шия коротка, цілься краще і не бійся спотворити свою честь». Інший приклад від британського серійного вбивці Вільяма Палмера, який перед підвішуванням іронічно запитав ката: «Ви впевнені, що це безпечно?».

Іван Примаченко, історик і засновник освітньої платформи Prometheus, поділився цікавою історією, що ілюструє гумор шибеника: «Уже 23 лютого стало очевидним, що Росія здійснила напад. Ще ввечері він пізно пішов спати і подумав: «Ось зараз, як завжди, буде класичний російський напад, який зазвичай починається о 4 ранку з авіаудару». Так і сталось... Вночі він прокинувся від вибухів, взяв телефон і автоматично перевірів час. Було приблизно п'ята, і його перша думка була: «Ого, росіяни почали не о 4, а о 5 ранку!». І це була здорова реакція.

Віктор Франкл, психотерапевт і автор книги «Людина у пошуках справжнього сенсу», розповідав, що одним із ключових чинників виживання

в концентраційних таборах було почуття гумору. Ті, хто зміг побачити комічність навіть в жахливих умовах, мали більше шансів вижити [43].

Люди, які працюють в критичних ситуаціях, такі як військові, парамедики, медики та рятувальники, зазвичай мають чорний, але високоякісний гумор. Це пояснюється тим, що в реальних екстремальних умовах гумор допомагає зберігати контроль над собою і ситуацією, оскільки ми не можемо одночасно боятися і сміятися. Сміх фізіологічно знімає страх.

Іноді цей гумор може бути дуже чорним. Наприклад, раніше було мало людей, які сміялися над відео російської техніки, що ламалася, або над трупами російських військових. В мирний час це було б шокує, але в умовах війни це виглядає інакше. Гумор спрямований на ворога, його дурнуватість і агресивність, щоб підтримати моральний дух солдатів і ефективно протистояти загрозі.

Під час Другої світової війни багато коміків і акторів, таких як Чарлі Чаплін, використовували гумор для висміювання Гітлера та нацистів. Карикатури також були важливою частиною військової культури.

Не можна недооцінювати лист запорозьких козаків, який був написаний султанові Туреччини в XVII столітті як відповідь на його пропозицію здатися. Цей лист – своєрідний шедевр козацького гумору, а можливо, і тролінгу. Січовики не стримувалися у виразах і відобразили в ньому свої думки про розуміння султаном та його величаві заклики. В одній з версій листа вони висловили це так:

«Ти – шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш, самого Люцифера внук. Який ти в дідька лицар, коли не вмієш голим гузним їжака забити?! Не годен ти синів християнських під собою мати! Вавилонський ти кухар, македонський колесник, єрусалимський броварник, олександрійський

козолуп, Великого і Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, подільський кат, московський злодій, самого гаспида байстрюк, бо дідько втиснетесь твоєю матерією, у всьому світі підсвіту блажень, а в нашого Бога найостанніший дурень. Тебе самого і твого війська ми не боїмось – землею і водою будемо битися з тобою, нехристе проклятий! Так тобі козаки негативні. Числа не знаємо, бо календаря не маємо, місяць у небі, рік у книзі, а день такий у нас, як і у вас – поцілуй у голе гузно кожного з нас». Підписали: Кошовий отаман Іван Сірко з усіма старшими і молодшими низами військового запорізького товариства.

Цікавими були звичаї, які панували на Запорізькій Січі. Наприклад, коли козак приєднувався до війська, він мав вибрати собі нове прізвище. Але частіше це робили інші козаки, і їхній винахідливості не було меж. У результаті на Січі з'являлися такі прізвища, як Скачистрибайло, Неїжборщ, Печиборщ, Задерихвіст, Крутихвіст, Загнибіда, Роздайбіда, Паливода, Непийвода, Затулівітер, Недайкаша, Підкуймуха та багато інших. Низького зросту козака іронічно можна було назвати Махіна, а високого – Малюта. А тих, хто не палив трубку, що вважалася ознакою сили, жартували, говорячи: «Хто не курить трубку та не нюхає тютюн, той не вартий навіть собаки».

Серед козаків були поширені саркастичні поради, які з часом стали прислів'ями. До найвідоміших з них належать: «Терпи, козаче, отаманом будеш» і «Козацькому роду нема переводу». А ще були інші, такі як «Гляди, козаче, щоб татари сидячого не взяли», «Наш Луг – батько, Січ – мати: ось де потрібно помирати», «Хто любить піч, тому ворог – Січ», «Краще живий хорунжий, ніж мертвий сотник» і багато інших.

Під час національно-визвольного руху у 1940-1960-х роках гумор виявився надзвичайно жвавим. Карикатури, політичні анекдоти, шаржі та гумористичні вірші знаходили свій вихід у сатиричних виданнях, які також

називали гумористичною пресою. На початковому етапі УПА видавала газету «На злобу дня», яка містила анекдоти, вірші та пісні, де головним об'єктом сміху ставали німці та їхні супротивники.

Проте найвідомішим прикладом гумористичної преси був журнал «Український перець», який не слід плутати із радянським «Перцем». У цьому виданні, на відміну від останнього, основний акцент був поставлений на політиці. «Український перець» виходив один раз на рік у підпільній друкарні під промовистою назвою «Смерть гітлерівсько-сталінським катам». Журнал насміхався над Сталіном, Гітлером, загалом над режимом та життям в СРСР того часу. Збереглося всього три видання цього журналу – за 1943, 1944 і 1945 роки, і вони вважаються дорогоцінними свідченнями того періоду.

Там можна було зустріти такі віршики:

«Сидить Сталін в комиші,

Гітлер у болоті,

Що робили куркулям –

Щоб створити бідноті.

Сидить Гітлер на горіжку,

Соне, бідний, дметься,

Україна вже в мішку,

Та мішок той рветься» [56].

Були й інші гумористично-сатиричні журнали УПА: «Оса», «Повстанське кропило», «Лісовик», «Хрін», проте вони вийшли в друк недовго і поширювалися лише в окремих областях. Також УПА створювали

агітаційні гумористичні плакати та листівки. Більшість із них, разом зі своїми учнями, створив український художник і графік Ніл Хасевич. У 1950 році оперативні відділи МГБ знайшли ці роботи в різних підпільних друкарнях ОУН (Організації Українських Націоналістів) Тернопільщини.

Навіть під час сучасних збройних конфліктів наші воїни не втрачали почуття гумору. Наприклад, у зоні АТО можна було почути такі жарти, як: «Армія – це робота, після якої все життя здається перекурком».

Ветеран Віктор Пилипенко, який служив у батальйоні «Донбас», поділився, що серед військових існували цинічні жарти, навіть про смерть. Вони створювали власну мову, називаючи речі яскравими словами, наприклад, «автоміт», «бімба», «граніта». Це було своєрідним захистом і розвагою.

Інша анекдотична історія від телеведучого Сергія Притули показує, як військові зберігали гумор навіть у складних умовах. Наприклад, одні вояки жартували, що вони «Запорізька Січ» і «без ротації», інші називали госпіталь «для батальйону «Айдар».

Коли говорять про небезпеку і складні реалії на фронті, кажуцьб, що в такій ситуації «пралося менше шкарпеток». Це підтверджує, що гумор завжди є невід'ємною частиною навіть в найскладніших обставинах.

Гумор завжди був такою невід'ємною частиною на фронті, що навіть відобразили його в кіно. Фільм «Наші котики» від режисера Володимира Тихого розповідає історію невеликого добровольчого загону, який приїхав до зони АТО в 2014 році, але незважаючи на те, що вони знаходилися в одному з найспокійніших місць на лінії фронту, вони, як справжні герої, все одно знаходять навколо себе пригоди.

IV. Російсько-українська війна і український анекдот

Раніше військові використовували карикатури, анекдоти та окопні журнали для підвищення бойового духу, але зараз меми, тіктоки та твіти є засобами, які зарекомендували себе в цьому контексті. Кількість гумористичних контентів зростає вражаючою швидкістю, адже вони можуть допомогти справлятися з інформаційним шоком. Як стверджувала Леся Українка: «Щоб не плакати, я сміялась». Навіть офіційний твіттер-акаунт України іноді додає дозу чорного гумору у свою стрічку та публікує актуальні меми.

Голова Миколаївської ОДА, Віталій Кім, завдяки своєму завжди позитивному ставленню до будь-яких обставин, завоював незгасну прихильність свого народу. Відомі його фрази, такі як «Засранці обстріляли нас», «Відчуваю, що орки зляться» та «Не треба нервувати. Треба їсти та не нервувати». А також його висловлення: «Ніколи країна, у якій на гербі курча, не переможе країну, у якій на гербі виделка» стали дуже популярними.

Останні події в Європі нагадали нам про важливу роль «гумористичної зброї» та її сили у візуальному виразі. Українці швидко впізнали цю силу і освоїли головний аспект сучасного інтернет-фольклору: меми. Зазвичай це зображення зі скороченою фразою чи простим малюнком, які висміюють події або особистості, використовуючи відомі символи. Гумор у цих мемах часто буває жорстким або навіть «чорним».

Наприклад, після початку вторгнення в українському сегменті соціальних мереж почали поширюватися меми про знищення російської техніки, зокрема крейсера «Москва», а також про приховування РФ втрат серед їх військових і навіть про крадіжки ними побутової техніки. Головними героями стали безпілотники «Байрактар» і ракетні комплекси «Джавелін».

Перевага цього гумору полягає в його доступності. Будь-який користувач мережі, який має почуття гумору та базові навички роботи з фотошопом, може створити цікавий мем всього за кілька хвилин. Після цього він може насолоджуватися результатом та спостерігати, як його творчість набирає популярності серед аудиторії.

Є також багато картинок про «бавовну» або ж «хлопок» (така назва походить від російського телебачення, де замість слова «вибух» вживають слово «хлопок»). Тож ЗСУ «палили бавовну», хоча всі знали, що це були вибухи ворожих позицій та артилерії.

Дуже популярні в української інтернет-аудиторії смішні картинки та жарти про російського солдата Чмоню, що виглядає наче жебрак із сміттєзвалища.

Чорний гумор

Чорний гумор – це гумор із домішкою цинізму, комічний ефект якого полягає в глузуванні над смертю, насильством, хворобами, фізичними каліцтвами або іншими макабричними темами. А ще чорний гумор – складник абсурдистики в літературі та кіно.

Після розпалення війни, можна було помітити, як навіть найбільш спокійні та доброзичливі особи змінювали свою мову та жарти. Для ілюстрації, згадаймо популярний мем в березні 2022 року: «Шановні українські військові, не лайтеся матом на відео з мертвими російськими солдатами, це ж діти дивляться!».

Нещадний та агресивний наступ Російської Федерації на нашу країну без сумніву залишив свій слід на кожному з нас. Українці проявили великий духовний резерв та чудовий гумор, що стали справжньою скарбницею для нашої витривалості під час цих важких часів. Однак варто зауважити, що

жарти приймають різні форми, і часто ми використовуємо навіть чорний гумор, що раніше можливо вважали неприпустимим.

Хоча українці кажуть, що жарти про мертвих москалів – це не чорний гумор. «Я бачу зранку звіт Генштабу – і це найсвітліша подія дня для мене» (з інтерв'ю) [52].

Вітя Розовий, який перебуває на передовій, розповів, що у військових часто лунають жахливо смішні анекдоти з чорним гумором. Вони також жартують один з одним, навіть стосовно таких речей, як «якщо ти загинеш, я твої штани візьму».

«Сміємося під обстрілами, коли ховаємося в укритті. Коли на позиціях на 8 годин зник хлопець зі взводу, то поки ходили його шукати, стільки жартували про це на командно-спостережному пункті, що командир вигнав мене звідти до свого підвалу. Жарти про нашу ймовірну смерть або каліцтва – взагалі серед найпоширеніших», – розповів Сергій Фіщук, додавши, що постійно жартують з побратимів, з їх позивних, зовнішності, характеру, вчинків, минулого життя.

«Ці жарти такі чорнушні й цинічні, що більшість навіть не можу тут процитувати. Але й не треба, бо гумор на передовій потрібен для виживання, а не для популяризації», – пояснив він [53].

Для військових чорний гумор – це норма, оскільки вони знають, що робота на передовій – це далеко не офісна справа. Там немає бліндаж-саун, інколи доводиться жартувати про важкі реалії, а не про робочий стрес. Там є залізний кокон, що не пробивається. Там можна трохи відпочити, зігрітися, відновити дух і тіло і далі знову до праці, до захисту і до бою.

Усі стають сильнішими та більш витривалими, особливо військові, які миттєво прийняли чорний гумор як частину їхнього життя. Ми змінюємося,

ми стали психологічно сильніші. Але важливо не стати байдужими та нечуйними до чужого горя. Щоб уникнути цього, ми маємо звертати увагу на наше душевне здоров'я. Психотерапія та активний спосіб життя можуть допомогти нам зберегти гармонію. А найголовніше – залишатися зв'язаними з іншими людьми та вдихнути новий подих в наше суспільство разом з тими, хто повернеться після від'їзду.

Ведучий: Пропоную переглянути відео, де показано побут військових та як вони ставляться до всього з гумором.

Посилання на відео:

<https://youtu.be/no6ACJXyWCo?si=rExPJPFYP6iUHDyW>

Нижче наведений один із анекдотів із цього відео:

«– Добрий день! Це воєнкомат!

– Я вас чекав.

– Ні, ні. Я не по вас. Я гусям повістки приніс.

– Гусям?

– Гусям! Біологічна зброя, набираєм...

– Ого! Я перепрошую, а що їх, одразу туди?

– Та ні, не переживай. Зараз два-три тижні в Британію на навчання, а потім вже порозприділяємо.

– Ааа, розумію...

– Так що тримай, завтра на дев'ять в воєнкомат. До побачення!

– Я передам!» [46].

Український комік Слава Бу розповідає про те, як він намагається захистити свою бабусю від психологічних травм війни:

«В мене бабуся не знає про війну, прикиньте! А живе вона в Україні, якщо що. Вона живе з батьками моїми, і в неї, як і в будь-якої бабусі, є набір захворювань, хвилюватися їй взагалі заборонено. На початку війни ми їй не казали взагалі, що відбувається. І зараз гра вже дуже сильно затягнулася. Ми до кінця топимо в цьому спектаклі, а бабуся, як і будь яка бабуся, дуже любить дивитися новини. І я придумав спосіб: вмикав в ютубі будь-які новини за 2021 рік. Тож в неї сьогодні Аваков, а наступного дня Порошенко томос прийняв – і вона радіє» [45].

«Ми нація виживальників, – впевнена психологиня Наталія Зарецька. – А гумор – це та зброя, яка залишається навіть тоді, коли іншу зброю відібрали. Якщо ти зберігаєш свою здатність жартувати, ти вищий за ворога. Це те, що зараз демонструє не просто українська армія – весь український народ» [45].

Асистент кафедри експериментальної та прикладної психології КНУ ім. Тараса Шевченка Ілля Ягіяєв пояснює, що з еволюційної точки зору сміх є своєрідним сигналом тривоги, що вказує на можливу небезпеку. Жарти в цьому контексті допомагають створювати відчуття захисту, навіть якщо це відчуття триває лише кілька хвилин, поки ми сміємося над тим, як окупанти намагаються вимовити слово «паляниця».

Гумор дійсно відіграє важливу роль у здатності відокремитися від ситуації та розглядати її з іншого ракурсу. Сміх над війною допомагає нам відсторонитися від неї та переосмислити її, забезпечуючи новий погляд з менш страшного кута. Гумор завжди відкриває декілька шляхів інтерпретації, що робить ситуацію менш напруженою і керованішою після того, як ми

переоцінюємо її жартами. Таким чином, меми стають нашою сучасною зброєю для інформаційного та психологічного впливу.

Сміх справді має дуже корисний вплив на наше фізичне та психічне здоров'я. Він полегшує напругу, дарує задоволення, розслабляє і збільшує нашу витривалість, а люди з розвинутим почуттям гумору здатні краще реагувати на критичні ситуації.

Більше того, гумор має значення для наших міжособистих стосунків і групових процесів. Спільні жарти сприяють зміцненню зв'язків між нами та створюють відчуття належності до групи. Іншими словами, меми об'єднують нас разом [47].

Завдяки нашій силі, гумору, незламності та жартівливості ми, українці, віримо, що зможемо перемогти.

Ведучий: Щиро дякую всім за увагу та активну участь в заході! Сподіваюся, що кожна дитина нашої прекрасної матінки-землі буде гідна свого статусу «українець», «українка». Ми пишаємось, що ми – українці.

Висновки до 3 розділу

Гумор є багатограним і різноплановим: він може бути більш піднесеним, а може бути «чорним». У міфологічному контексті, зустріч зі злим духом є жахливою, але коли ви зустрічаєте божество з такою ж силою, це стає піднесеним – викликаючи у вас благоговіння. Схожим чином, гумор і жах можуть бути близькими, бо обидва вони виражають емоційний надлишок, який ми повинні перетворити на сміх, адже сміх приносить приємніші відчуття. Іноді потрібно сміятися над складними обставинами життя, бо це допомагає нам справлятися з емоціями, що переповнюють.

Коли ми говоримо про сміх, багато людей уявляють собі безтурботний, безглуздий сміх, пов'язаний із щасливими обставинами. Але сміх приймає різні форми. Сміятися з чогось такого глобального, як війна, може бути необхідно. Тривога і комічність можуть мати спільні корені, але сміховий стан набагато приємніший і корисніший. Сміх не завжди означає не поважати трагедію – це допомагає нам легше справлятися з нею.

Гумор з військовою тематикою, зокрема, стає популярним через однострій та суворість військового життя. Є стереотипи про військових, які можуть бути використані в гуморі. Військова тематика може бути благодатним матеріалом для жартів через однотипність та жорсткість ситуацій, які військові долають. Наразі ми не потребуємо вишуканості – ми потребуємо інформації та емоційного насичення.

Часто нам легше сприймати реальні історії як «сценарії кіно». Це буває, як у випадку з Чорнобаївкою, коли спочатку вона була об'єктом насмішок у соцмережах, але потім перетворилася на автентичну сатиру. Ця історія привернула увагу через свій абсурд, який ми б хотіли побачити, але не можемо повірити, що хтось може зробити щось подібне.

Війна – це складний досвід для будь-якої людини, який дозволяє побачити речі, які за інших обставин ми б не помітили. Гумор під час війни працює інакше, ніж у мирний час, оскільки ситуації стають надзвичайно несподіваними та абсурдними. Ми сміємося над тим, що ми не можемо уявити за нормальних обставин.

Наприклад, одна фотографія показує кухню, в яку потрапила нерозірвана ракета. Така ситуація не виникає у повсякденні звичайної людини, і автор цієї фотографії беззаперечно відчувається за межами звичайного. Тривожним стає коментатор, який зауважує два рукомийники в кімнаті, а не снаряд. Третій момент – коли автор надає абсолютно безглузде

пояснення, яке в цьому абсурдному контексті набуває сенсу. Ми сміємося тричі з цього жарту, оскільки це дуже незвичайний досвід, який ми не можемо пережити в мирний час. Гумор активно поповнюється новими текстами у кризові періоди, коли нормальність порушена.

Жарти потрібні нашій державі на рівні пропаганди. Тому жартуйте і не переживайте, не потрібно синдром вцілілого конвертувати в синдром жарту. Аналіз сучасної сміхової культури відкриває нові можливості для дослідження етнології, семіотики та історії культури.

ВИСНОВКИ

Таким чином, українська сміхова культура є динамічним культурним явищем, що поєднує традиційні та інноваційні практики. В сучасному культурному просторі (на відміну від попереднього періоду існування сміхової культури) присутні різноманітні дискурси сміху, які відрізняються за рівнем загальної культури, інтелекту, політичної орієнтації суб'єктів сміху. На ґрунті цих дискурсів відбувається взаємовплив карнавалізованої політики та політизованої сміхової культури. З одного боку, це свідчить про процеси демократизації суспільства, з іншого – парадоксальним чином, через сміхові практики, демонструє депресивний стан суспільної свідомості.

В цій роботі було досліджено анекдот, як жанр сучасності, зібрано та проаналізовано матеріали сучасного анекдоту. Особливим чином розглянуто військові анекдоти, що побутують і на фронті під час війни в Україні, і в селах та містах, де люди намагаються підтримати своїх земляків, що знаходяться у зоні бойових дій, та тих, хто знаходиться поруч і потребує морального відпочинку та захисту від тих подій, які довелося пережити, побачити чи почути.

Із даного дослідження бачимо, що анекдот, як жанр українського народного гумору висвітлює життя людей різних верств населення в цілому і окремо деяких особистостей у сміхотворному світлі, зображуючи їхнє справжнє життя, проблеми людства та малі комічні історії буденності, підтримуючи при цьому гарний настрій слухачів та оповідача. Анекдоти мають важливе функціональне призначення у формуванні народного гумору. Вони відображають інтереси та ставлення суспільства до подій, стимулюючи критичне мислення та висміюючи абсурдні ситуації. Ці невеликі гумористичні вислови відіграють роль у розвитку комунікативних

здібностей, розмірковуванні про соціальні проблеми та сприяють формуванню спільної гумористичної культури.

Анекдоти, як гумористичний жанр, можуть мати значний вплив на суспільство. Вони створюють атмосферу спільного розуміння та співпереживання, формуючи певні стереотипи та уявлення про певні ситуації. Це може впливати на усвідомлення людьми реальності та сприйняття власної культури.

Сфера анекдотів охоплює три основні напрямки – політичний, етичний та еротичний гумор. Політичні анекдоти, особливо у світлі свободи слова, стають більш саркастичними та іронічними, часто глузуючи з політичних діячів та ситуацій в країні та за її межами. Еротичний гумор також відчуває вплив свободи слова, відкидаючи лицемірність і заборони. Анекдоти з етичними викликами представляють різноманітні аспекти міжособистісних відносин та стають дзеркалом нашого життя та характеру. Герої анекдотів – це не лише реальні особистості чи типажі, а й персонажі з кіно, літературних творів чи навіть тварини, відомі за своїми особливостями або кліше. Кліше в анекдотах грає велику роль, відображаючи культурні та соціальні особливості та надаючи можливість розуміння аудиторії.

Усе це свідчить про значення та актуальність вивчення сучасного побутування та функціонування анекдотів у сучасному суспільстві, а також про їхнє важливе місце у формуванні народного гумору.

Отже, анекдот – це традиційний жанр фольклору, що передається усно та має варіативні зразки. Він побутує у всіх сферах життя та побуту людини, захоплюючи соціально-побутову, політичну, економічну, особисту та інші тематики, що є актуальними. Персонажі в анекдотах мають універсальні риси характеру, такі як дурість, хитрість; потрапляють у типові ситуації. Ще одна жанрова особливість анекдоту – відсутність офіційної цензури

(викривальний, часто антидержавний характер текстів, ненормативна лексика). В цих комічних текстах дійсність виражається специфічно: за допомогою парадоксу. Свою популярність в часі та просторі жарт має завдяки психологічним факторам: «розгортання» тексту та неочікувана розв'язка, розважальна та викривальна функція анекдоту, його актуальність відповідно загальної ситуації та настрою слухача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Анекдоти і фацеції // Житє і слово / упоряд. І. Франко. Львів. 1895. Т. 4. Кн. 5. С. 191-194; Кн. 6. С. 362-367.
2. Антологія українського анекдота. Жезлом по бамперу / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 256 с.
3. Антологія українського анекдота. Жіноча і чоловіча логіка / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 254 с.
4. Антологія українського анекдота. Здоровенькі будьмо! / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 254 с.
5. Антологія українського анекдота. Куми та кумки / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 254 с.
6. Антологія українського анекдота. Ні пуху, ні луски! / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 286 с.
7. Антологія українського анекдота. Чоловіче читиво / упоряд.: О. Кононенко. К.: Криниця, 2013. 286 с.
8. Архіпова О. Життєвий цикл мема в чайках, бакланах та качечках // Мистецтво кіно. 2018. № 1-2. С. 300-312.
9. Бріцина О. Карнавал революції / О. Бріцина, І. Головаха // Критика. 2005. № 3. С. 25-32.
10. Бережний В. А. Жанрові особливості анекдоту: систематизація досліджень та перспективи вивчення [Фольклористика]. Актуальні проблеми філології. 2015. С. 81-83.
11. Бережний В. Функціонування анекдоту в розважальному телеконтенті (на матеріалі передачі «клуб «Белый попугай»») [розділ 1. Літературознавство]. Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. Запоріжжя. 2016. № 1. С. 6-12.
12. Біля райських воріт / Упоряд. І. М. Сенька. Ужгород: Карпати, 1980. 272 с.

- 13.Бойко А. Архетипи народної сміхової культури в українських політичних реаліях ХХІ ст.(Фольклор-2004) [електронний ресурс] / А. Бойко. 2005.
- 14.Веселий оповідач / Упоряд. Б. Грінченко. К., 1888. 68 с.
- 15.Галицькі казки в запису початку 30-х рр. ХІХ ст. т. 223. Праці секції етнографії та фольклористики. Львів, 1992. С. 233-270.
- 16.Галицько-руські анекдоти / Зібр. В. Гнатюк. 1899. Т. 6. 392 с.
- 17.Гнатюк В. Відозва до всіх любителів нашої народної словесності. Львів. 1898. №134. 18(30) червня. С.2.
- 18.Гнатюк В. Українська народна словесність (в справі записів українського етнографічного матеріалу), Відень. 1917. С.41-42.
- 19.Гулей Д. Українська народна творчість. К.: Центр навчальної літератури, 2022. 452 с.
- 20.Казки та оповідання з Поділля в записах 1850-1860-х рр. Випуск III / Передм. А. Лободи; Упоряд. М. Левченко. К.: Друк. Академії наук, 1928. 598 с.
- 21.Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Твори: У 7 т. К., 1979. Т. 2. С. 383-386.
- 22.Кирчів Р. Ф. Етюди до студій над українським народним анекдотом. Львів: [Ін-т народознав.], 2008. 265 с.
- 23.Кімакович І. І. Новітній український анекдот як виклик ХХІ століттю: до питання про сутність сучасних способів обміну інформацією. Народна творчість та етнографія. 2005. № 6. С. 88-93.
- 24.Малорусские народные предания и рассказы / Свод Михаила Драгоманова. К., 1876. 461 с.
- 25.Мудрий оповідач: Українські народні казки, байки, притчі та анекдоти / Упоряд. І. Березовський. 2-ге вид. К.: Наук. думка, 1969. 270 с.
- 26.Народне слово. Збірник сучасного українського фольклору / Уклад. Семенко Ю. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 126 с.
- 27.Сказки, пословицы и т. п., записанные в Екатеринославской и Харьковской губерниях И. И. Манжурыо. Харьков, 1890. 194 с.;

- Малорусские сказки, предания, пословицы и поверья, записанные И. И. Манжурой в Екатеринославской губернии // Сб. Харьков. ист.-филол. о-ва. 1894. Т. 6. Вып. 2. С. 161-197.
28. Співомовки : пісні, приказки, дитячі приказки / Степан Руданський; худож. А. Д. Базилевич; [упоряд., авт. передм. та прим. М. Л. Гончарук]. К: Дніпро, 1988. 318, [1] с.
29. Старкова Г. В. Меми і месенджі: як розважальний контент розкриває політичні теми [Фольклористика]. УДК. 2021. № 18. С. 306-310.
30. Столяр М. Б. Сучасна українська сміхова культура: традиції та інновації [Серія «Теорія культури і філософія науки»]. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2020. № 62. С. 86-92.
31. Стороженко О. Твори. У 2-х т. Київ, 1957.
32. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим обществом: Материалы и исследования, собр. П. П. Чубинским. СПб., 1877. Т. 1-2. Вып. 2. 467 с.
33. Україна сміється. Сатира та гумор: В 3 т. Народна сатира та гумор дожовтневого періоду / Упоряд. Ф. Лавров, І. Березовський, Ф. Маківчук. К.: Рад. письменник, 1960. Т. 1. 394 с.
34. Україна сміється. Сатира та гумор: В 3 т. Сатира та гумор письменників дожовтневого періоду / Упоряд. Ф. Лавров, І. Березовський, Ф. Маківчук. К.: Рад. письменник, 1960. Т. 2. 651 с.
35. Україна сміється. Сатира та гумор. В 3 т. Сатира та гумор українських радянських письменників та сучасний народний гумор / Упоряд. Ф. Лавров, І. Березовський, Ф. Маківчук. К.: Рад. письменник, 1960. Т. 3. 526 с.
36. Українська народна сатира і гумор / Упоряд. Г. А. Нудьга, М. Ф. Ісірович, Г. С. Сухобрус, М. Нагорний. К.: В-во АН УРСР, 1940. 340 с.
37. Український анекдот / Упоряд. Булая П. Київ: Всесміх, 1992.

38. Українські анекдоти: Ми не «казали» / Упоряд. Баранова В. Ф. Київ: Школа, 2006. 352 с.
39. Українські народні анекдоти, жарти, дотепи. К: Дніпро, 1967. С. 15-19.
40. Українські народні анекдоти, жарти, дотепи / Упоряд. П. Гальченко. К.: В-во АН УРСР, 1967. 384 с.
41. Українські народні казки, легенди, анекдоти / Упоряд. Г. Сухобрус, В. Юзвенко; Вступ ст. та прим. Г. Сухобрус. К.: Держлітвидав, 1957. 544 с.
42. Українські народні казки, легенди, анекдоти / Упоряд., передм. та прим. В. А. Юзвенко. К.: Молодь, 1989. 432 с.
43. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Харків, 2016.
44. Чемеркін С. Інтернет-мем – що це? Культура слова. 2015. № 82. С. 113-116.
45. Від печенігів до орків. Про що ми жартуємо під час війни [електронний ресурс] / ТСН Україна // спецпроект «Жити далі» 2023. Режим доступу: <https://tsn.ua/amp/ukrayina/vid-pechenigiv-do-orkiv-pro-scho-mi-zhartuyemo-pid-chas-viyni-2283178.html>
46. ЗСУ представляє. Військові приколи та жарти. Режим доступу: <https://youtu.be/no6ACJXyWCo?si=rExPJPFYP6iUHDyW>
47. Мемі і війна: чому жартувати на часі та як гумор береже нашу психіку? [електронний ресурс] / А. Шкрюба Режим доступу: <https://platform.man.gov.ua/media/78234f90-f566-4ebf-b21f-b9c77573afa2>
48. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації. [електронний ресурс] // Гумор як складова культури спілкування. Режим доступу: http://megalib.com.ua/content/8303_35_Gymor_yak_skladova_kylytyri_spilkuvannya.html
49. Кімакович І. І. Анекдот і народна сміхова культура. [електронний ресурс] / Кімакович І. І. // Фольклорний анекдот як жанр. Режим

доступу:

<https://proridne.org/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D1%96%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%E2%98%BC%20%D0%A4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B4%D0%BE%D1%82%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%80/%D0%90%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B4%D0%BE%D1%82%20%D1%96%20%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%BC%D1%96%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0.html>

50. Кімакович І. І. Вступ. [електронний ресурс] / Кімакович І. І. // Фольклорний анекдот як жанр. Режим доступу:

<https://proridne.org/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%84%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%86%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D1%96%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%E2%98%BC%20%D0%A4%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BA%D0%B4%D0%BE%D1%82%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%80/%D0%92%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF.html>

51. Корнева Л. Про деякі типологічні риси українського анекдоту [електронний ресурс] / Л. Корнева. Електронні дані. Полтава, 2008.

<http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1103/1/Korneva.pdf>

52. «Розчавило машиною жартів»: Навіщо нам потрібен чорний гумор під час війни і як не загрузнути в ньому назавжди?: [бесіда з коміком-абсурдистом, а нині волонтером Олександром Сердюком / спілкувалася Аліка Піхтерева] [електронний ресурс] // радіо «Накипіло». 2022. 22 груд. Режим доступу:

<https://radio.nakypilo.ua/chornyj-gumor-pid-chas-vijny/>

53. Battlefield на «нулі»: як відпочивають та про що жартують на фронті українські бійці [електронний ресурс] / Руденко О. Режим доступу:

<https://apostrophe.ua/ua/news/society/2022-12-05/battlefield-na-nule-kak-otdyihayut-i-pro-hto-shutyat-na-fronte-ukrainskie-boytsy/285426?amp>

54. <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2041>

55. <https://m.facebook.com/groups/317906429074822/?ref=share>

56. <https://specials.platfor.ma/humor-pid-chas-viini/>